

אורינט אקספרס

ביטאון לעניינים מזרח תיכוניים
מטעם תלמידי המחלקה ללימודי המזרח התיכון
אוניברסיטת בר-אילן
מנחם אב תשס"ט – יולי 2009

תוכן העניינים

דבר המערכת – עמ' 3

תורכיה – המפלצת מאגם ואן – ד"ר אפרת אביב – עמ' 4

מצרים – עיר המתים בקאהיר – ד"ר יהודה בלנגה – עמ' 6

אלג'יריה – הפיראטיות הברברית במגרב במהלך המאה ה-18 – יהל שרעבי –

עמ' 7

ערב הסעודית – שידוכים נוסח מכה – ד"ר יוסי מן – עמ' 9

איראן – הבחירות לנשיאות באיראן – הזירה המקוונת – ד"ר טל פבל – עמ' 10

דעות, פוליטיקה ופרשנות

הרשות הפלסטינית – מגמות מרכזיות בדעת הקהל הפלסטיני במהלך

המחצית הראשונה של שנת 2009 – ציונית פתאל-קופרווסר – עמ' 13

ארצות הברית והמזרח התיכון – המדיניות המזרח תיכונית של קנדי

ואובמה חלק ב' – ד"ר יהודה בלנגה – עמ' 18

קולות מן המזרח

לטיפה – בראי היחסים בין יהודים לערבים – ד"ר ישראל בן דור –

עמ' 24

לבנון – מלחמת הכל בכל – על הספר *הרולטה של דה-נירו* – דני נאור – עמ' 29

עורך: ד"ר יוסי מן

כתובת לתגובות: orient.express.biu@gmail.com

© כל הזכויות שמורות למערכת אוריינט אקספרס

ההפצה מותרת. המעוניינים להשתמש בתכנים מתוך הגיליון יעשו זאת באישור מערכת

אוריינט אקספרס

דבר המערכת

זהו הגיליון השמיני שלנו, והוא סוגר שנה של פעילות (עם ממוצע של חודש וחצי לגיליון). בחודשיים מאז פורסם הגיליון הקודם עברו על המזרח התיכון אירועים רבים. הבחירות לפרלמנט בלבנון הסתיימו בניצחון החזית המתנגדת לחזבאללה, אך המדינה עדיין משותקת. באיראן אירעו הפגנות בעקבות טענות לזיופי בחירות. העניינים נרגעו לעת עתה, אך המילה האחרונה טרם נאמרה. ניסיונות להוביל לפיוס בין פת"ח וחמאס ברשות הפלסטינית, עדיין לא הניבו את הפירות הרצויים. הנשיא אובמה אשר נכנס כרוח סערה לתפקידו, מתחיל להסתגל למציאות המזרח תיכונית האיטית. זה מספר שנים שמומחים לעניין טוענים שמהפכה באיראן היא עניין של זמן. אין פתרונות קסם ומילת המפתח היא סבלנות.

צוות אורינט אקספרס

בשער עם כיוון השעון:

- אורחאן פאמוק – סופר תורכי - התמונה נלקחה מתוך: http://fullmoonfever.files.wordpress.com/2007/10/pamuk_orhan-200505122.gif
- אום כולתום – התמונה נלקחה מתוך: <http://www.asharqalawsat.com/2006/06/02/images/tvsupplement.366186.jpg>
- היפאא והבי – התמונה נלקחה מתוך: <http://www.artonline.tv/Entertainment/NewsDetails.aspx?newsID=5877>
- נשיא מצרים חסני מבראכ – התמונה נלקחה מתוך: <http://www.assabeel.info/inside/print.asp?id=7375&version=6068§ion=80>
- שליט לוב, מעמר קדאפי – התמונה נלקחה מתוך: <http://foad5.blogfa.com/8609.aspx>
- הזמרת הלבנונית נאנסי עג'רם – התמונה נלקחה מתוך: <http://www.x3x2.com/vb/showthread.php?t=12044>
- הזמרת הלבנונית פירוז התמונה נלקחה מתוך: <http://www.drdcha.com/vb/showthread.php?t=53769>
- הסופר המצרי נגיב מחפוט' – התמונה נלקחה מתוך: <http://www.misrians.com/event.php>

תורכיה

האימפריה מכה שנית – המפלצת

התורכית מוואן

המפלצת מלוך-נס¹

העולם בו אנו חיים, רווי בסיפורים ועדויות על מפלצות שונות. תמיד חשבנו שאנחנו מכירים את כל סיפורי המפלצות בעולם, למשל, את נסי מלוך נס בסקוטלנד² ו-"ציאמפי" או "ציאמפי", המפלצת מאגם צ'מפליין בוורמונט *Lake Champlain Monster*³, ביגפוט שנצפה בארה"ב ובדרום מזרח קנדה,⁴ והרשימה עוד ארוכה. מסתבר, שהתורכים, המבקשים להיות כוח בעל השפעה באזורינו בפרט ובעולם בכלל, החליטו להוסיף את תרומתם הצנועה לעולם המיתוסים, והם חושפים בפני העולם

מפלצת חדשה ולא מוכרת: המפלצת מאגם ואן (Van Gölü Canavari).

אגם ואן, הינו האגם הגדול ביותר בדרום מזרח תורכיה, אורכו כ-150 ק"מ ורוחבו כ-65 ק"מ. האגם ממוקם באזור הררי, בינות לפסגות גבוהות, בגובה של 1646 מטר מעל פני הים. המפלצת השוכנת באגם, נודעה בציבור כבר בשנת 1995, ונטען כי היא באורך של 15 מטר וכי יש לה חזיונים על הגב. אלא שהאירוע המרכזי הקשור ב"התגלותה", התרחש רק שנתיים מאוחר יותר, ליתר דיוק ב-12 ביוני 1997. בתאריך זה הופיעו צילומים מטושטשים ואף סרטון של המפלצת באתר ה-CNN.⁵ לאור השמועות בדבר קיומה של מפלצת, שלחה הממשלה התורכית משלחת מחקרית לאגם, אך זו לא הצליחה לאתר את המפלצת.⁶

אדם בשם אונאל קוזאק (Ünal Kozak), המשמש עוזר הוראה באוניברסיטת *Yüzüncü Yıl Üniversitesi*, הפך את הנושא לאובססיה אישית. קוזאק, לטענתו, תיעד את המפלצת בשלוש הזדמנויות שונות ואף פרסם ספר המבוסס על עדויותיהם הרשומות של אלף (!) עדים שחזו במפלצת. אך קוזאק זכה לביקורות נוקבות.⁷

ביולוגים מאוניברסיטת קיימברידג', ערכו בדיקה מדעית לסרט והעלו את הטענה לפיה, העובדה שהמפלצת לא זזה לצדדים, מעידה, ככל הנראה, על ספינה שמשכה יצור, כלומר על מפלצת

⁵ <http://www.cnn.com/WORLD/9706/12/fringe/turkey.monster>

⁶ *Hürriyet*, 1.6.2009.

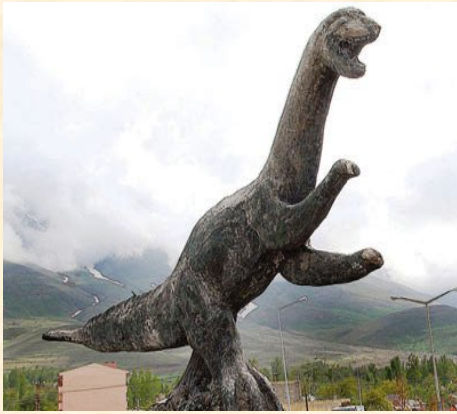
⁷ בין היתר הועלו נגד הסרט שהעלה טענות בדבר שחיייתה הלא הגיונית וחסרת הפניות של המפלצת, ונשימתה המתמשכת שנשמעת כמו צינור אוויר ולא כמו יצור חי נושם ונושף, מה שמעיד על זיוף, לכאורה.

¹ http://www.ynet.co.il/Ext/App/Thumbnails/Cd_aThumbnails_OpenWin/1.9788_L-841590-00.html?CapField=article_images.name&TabSelect=article_images.images&WhereCls=article_images.image_id=841591%20and%20article_images.article_id=3353013%20and%20article_images.image_id=images.id&DescField=images.credits

² <http://www.nytimes.com/1994/03/20/weekinreview/loch-ness-fiction-is-stranger-than-truth.html>

³ <http://www.youtube.com/watch?v=YT49LOMxthg>

⁴ http://www.youtube.com/watch?v=xDkxXk3wlag&feature=response_watch

פסל המפלצת מואן⁸

גם האמריקנים מתעניינים באגדה על המפלצת. משלחת מטעם התוכנית הדוקומנטרית "Destination Truth", תוכנית העוסקת בניסיונות לגילוי של אגדות במקומות שונים בעולם, העלתה חרס כשניסתה להגיע למסקנה אם יש אמת בקיומה של מפלצת או לא. הצוות, שכלל צוללנים מקצועיים וארב לה לילה שלם, לא הצליח לעלות על עקבות מפלצת כזו.⁹ עם כל הכבוד למפלצות, נדמה שהמפלצת האמיתית השוכנת מעמקי באגם ואן, היא, למעשה, הלכלוך הרב שהצטבר בו...¹⁰

ד"ר אפרת אביב*

מבוימת. חוקרים אחרים טוענים, שמפלצת בגודל כזה, חייבת לקבל אספקת מזון בכמויות גדולות, דבר המקשה על סבירות הימצאותה של מפלצת באגם. בנוסף לכך, חוקרים מעלים טענות בדבר אי האפשרות לקיומה של מפלצת כזו. הם תולים זאת במחסור במקורות מזון באגם, בשל חומציותו הרבה. אלא אם כן, טוענים החוקרים, מדובר במפלצת צמחונית, היכולה להסתפק בפלנקטון (צמחים ובעלי חיים מיקרוסקופיים החיים במי אגמים).

המפלצת התורכית, היא נושא לספרים ביפנית וסרטים דוקומנטריים אמריקניים, והיא תהיה גם נושא סרט תורכי שיצא לאקרנים בסתיו הקרוב. הסרט, בן 105 דקות, מביא את סיפורם של שלושה רועי צאן, שנזרקו מכפר הולדתם בשל הזנחת הצאן, אשר מזייפים את הימצאותה של מפלצת באגם ואן. הללו מצלמים את המפלצת לכאורה, ומקרינים את הסרט בתשלום לקהל הרחב. בסוף הסרט, שלושת הרועים רואים את המפלצת באמת. הסרט, אגב, צולם באגם המקורי. במאי הסרט בוניאמין יאשאר (Bünyamin Yaşar), אומר, שהסרט יעזור בקידום התיירות בעיר וואן, טענה, אגב, שנתמכת על ידי מרבית תושבי תורכיה.

ללא יוצא מן הכלל, כל תורכי שנשאל לגבי מידת מהימנותן של העדויות ולגבי קיומה של המפלצת בכלל, השיב כי מדובר באגדה, שנועדה להגביר את התיירות לוואן, אזור "רדום" תיירותית. מפלצת או לא, בגוואש (Gevaş) שבואן, הקימו פסל של המפלצת בגובה של ארבעה מטרים.

8

http://www.turkiyegazetesi.com/images/news/376637_2.gif

⁹ *Hürriyet*, 4.4.2009.

¹⁰ *Milliyet*, 27.11.2006

* ד"ר אפרת אביב מלמדת במחלקה ללימודי המזרחית בבר אילן, מתמחה בתנועות אסלאמיות בתורכיה ובלמודים תורכיים.

לבתי-הקברות המקומיים, שם הם חיים לרוב בחינם. מי שלא התמזל מזלו משלם שכר-דירה של דולרים בודדים בחודש למשפחה אשר משכירה לו את מתחם הקבר של קרוביה.

בתי מגורים ב"עיר המתים"³

בין הקברים אנשים מתחתנים, נולדים ילדים, מתים ונקברים. כך נפתח ונסגר לו בכל פעם מחדש מעגל חיים במקום המיושב ברובו דווקא על-ידי מתים. אולם, לא רק מבני מגורים כלולים במתחם "עיר המתים". לצד המצבות, הקברים והמוזוליאומים קיימים מכולות, שווקים, "מגרשי משחקים" וחיים אשר בעבור תושבי המקום הם רגילים לחלוטין. בעיניהם לא מדובר בית-קברות, אלא בסך-הכול בעוד שכונה בקאהיר הגדולה.

למרות העוני, הצפיפות הגדולה והמוזרות שבסיפור, כפי שהיא משתקפת בעיניים מערביות, ישנם מספר יתרונות לתושבים החיים בעיר המתים. ראשית, השקט הסביבתי – אין כמעט תנועת כלי-רכב במתחם מכיוון שהמעברים מאוד צרים, ולכן אחד ממאפייניה הבולטים של קאהיר, היינו רעש הצופרים, לא מורגש. שנית, תחושת ביטחון – למעט גנבי מתכות אשר מגיעים מידי פעם, נדיר להיתקל בפשיעה ב"עיר המתים". שלישית, כמעט הכול בחינם

מצרים

"הילודים למות והמתים"

להחיות" (אבות: ד, כב') – "עיר

המתים" בקאהיר

עבד אל-עזיז פראגי קם כל בוקר, שוטף פנים, שותה קפה ויוצא לפתוח את המכולת השכונתית במקום מגוריו.¹ התיאור הזה יכול היה להיחשב לשגרתי ולסתמי אלמלא העובדה שפראגי ובני משפחתו, כמו רבים אחרים בקאהיר, חיים בבית-קברות. אולם, הנתון המעניין בסיפור זה הוא העובדה שבמצרים חיים כ-5 מיליון בני-אדם בבתי קברות. פראגי ובני משפחתו שייכים לקבוצה ז.

חצרות הבתים ב"עיר המתים"²

"עיר המתים" הוא הכינוי לאחד מבתי-הקברות הגדולים הממוקם בצפון קאהיר. זהו מתחם המוקף חומה מן התקופה הממלוכית אשר נמצאים בו קברים מן המאה הארבע-עשרה ועד היום. מכיוון שקאהיר היא העיר הגדולה ביותר במצרים בפרט ובאפריקה בכלל (חיים בה למעלה מ-16 מיליון בני-אדם) מעדיפים עניי העיר להתגבר על הצפיפות ועל האבטלה ולעבור

1

http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/102829_2.html

² התמונה מתוך:

http://bp1.blogger.com/_LVG1g64o1ZM/SE5DNSb4su1/AAAAAAAAAYg/INGX0vVBa4c/s1600-h/Egypt+city+of+the+dead3.jpg

³ התמונה לקוחה מתוך:

<http://www.tapuz.co.il/blog/viewEntry.asp?EntryId=1010198>

אלג'יריה

הפיראטיות הברברית במגרב

במהלך המאה השמונה-עשרה

תופעת הפיראטיות המתרחשת כעת בחופי סומליה אינה חדשה באזור אפריקה. פיראטיות הייתה נפוצה מסוף המאה השבע-עשרה ועד סוף שנות התשעים של המאה השמונה-עשרה באזור מערב אגן הים-התיכון בתוך חבלי הארץ של האימפריה העות'מאנית, אך היא נשאה אופי של מלחמת קודש נגד הנוצרים. מלחמת הקודש, חצתה את חבלי השטח הגיאוגרפי של מרוקו, אזור החוף של אלג'יריה, תוניסיה וטריפוליטניה. מלחמה זו התמקדה בתקיפת אוניות של מדינות נוצריות מיבשת אירופה ואמריקה. תקיפות ימיות אלו יצרו בעיה קשה עבור המדינות הנוצריות בתנועה המסחרית והצבאית בחופי המגרב. בעוד המדינות הנוצריות החשיבו התקפות אלו כהתקפות פיראטיות, הרי שהמוסלמים ביבשת צפון-אפריקה והאימפריה העות'מאנית החשיבו אותה בתור ג'יהאד.¹

אוזלת היד של השלטון העות'מאני במגרב בכלל ובאזור החוף של אלג'יריה בפרט, התבטאה בראש ובראשונה בהיחלשותו של הצי הימי האלג'ירי באגן הים התיכון. החל מאמצע המאה השמונה עשרה ועד סופה הפך צי זה למיושן ואף איבד מספר ניכר של ספינות מלחמה (75 אוניות מלחמה בתחילת המאה ה-17, לעומת 20 אוניות מלחמה בסוף המאה ה-18). היחלשותו של הצי האלג'ירי הובילה לכך, שמדינות מערב אירופה כבר לא היו מוכנות

– החינוך נמצא מעבר לחומות המתחם; חשמל מלווים מהשכונות שלצד בתי-העלמין; אם רוצים טלוויזיה פשוט מתקינים צלחת לוויין; ומים יש בבית-הקברות עצמו, מכיוון שברוב המוזוליאומים ישנם בארות מים.⁴

דוכנים בשוק יום שישי של "עיר המתים"⁵

האם פתרון הבעיה החברתית הזו נראה לעין? לא ממש. מצרים מנסה להתמודד כבר עשרות שנים עם צפיפות האוכלוסין והאבטלה הקשה. הממשלה מתעלמת מתושבי "עיר המתים" ומפקירה אותם לגורלם, כך שלא ניתן לראות כיצד חייהם של מיליונים ישתנו בעתיד הקרוב.

*** ד"ר יהודה בלנגה ***

¹ Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe* (New York: W.W.Norton & Company Ltd, 2001). pp. 45-46.

⁴ http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/102829_2.html

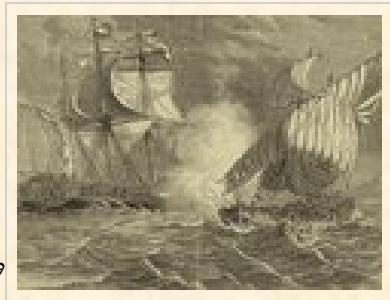
⁵ התמונה מתוך:

http://lh3.ggpht.com/thecameraandi/SJEbN1WGb6I/AAAAAAAAAAmQ/KX5kpEOs0V4/s400/IMG_2822.jpg

* ד"ר יהודה בלנגה מלמד במחלקה ללימודי המזרח-התיכון באוניברסיטת בר-אילן, מתמחה ביחסי המעצמות הגדולות והמזרח-התיכון.

צבאי אמריקני. לכן, בשל חולשתה של ארצות-הברית, העדיף הממשל האמריקני לשלם תשלומי מס גבוהים לשליט האלג'ירי.⁶

ב-25 בחודש יולי בשנת 1785, שלוש ספינות ועליהן שודדים ברברים מאלג'יריה חטפו את ספינת המפרש האמריקאית מריה כשעל סיפונה שישה אנשי צוות. החטיפה בוצעה ממזימה נמל בוסטון, לחוף ימה של פורטוגל. כשבוע לאחר מכן, חטפו שודדים אלג'יריים את הספינה דאופין של פילדלפיה ושישה עשר אנשי צוותה נלקחו בשבי. חטיפות אלו, הובילו לפרוץ המלחמות כנגד הברבריות,⁷ שנפרשו על תקופה של שלושים ושלוש שנים. במהלך תקופה זו לחמו האמריקנים, הבריטים והצרפתים שתי מלחמות עיקריות כנגד המדינות הברבריות באזור פתחת אגן הים התיכון. המלחמה הראשונה, המלחמה כנגד טריפולי, התרחשה משנת 1801 עד שנת 1805. המלחמה השנייה, המלחמה כנגד הפיראטים של אלג'יריה, נערכה משנת 1815 עד שנת 1816.⁸

מלחמות אלו הסתיימו בניצחון הנצרות. ניצחון זה הוביל את ארצות-הברית ובריטניה לכרות שרשרת של בריתות עם שליטי האזור. עם הכיבוש הצרפתי של אזור

⁶ Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, p. 166.

⁷ Frank Lambert, *The Barbary wars: American independence in the Atlantic world* (New York: Hill and Wang, 2005). pp. 6-7.

⁸ Ibid., p. 7.

<http://history1800s.about.com/od/americanwars/tp/barbarywars.htm>

לשלם סכומי עתק, לטובת הסכמי שלום עם הצי של אלג'יריה.² חולשת הצי האלג'ירי גרמה לברברים³ באזור המגרב לחוש עצמם כמי שיכולים לתקוף את ספינות הסוחרים, תוך שימוש בתואנה של הגנה על דאר אל-אסלאם והזכויות העות'מאניות.⁴

כאשר קיבלה ארצות-הברית את עצמאותה, חדלו הבריטים להשתמש בספינות של סוחרים אמריקנים להעברת סחורות בין יבשת אמריקה למדינות אירופה ולאיימפריה העות'מאנית, בשל היריבות בין האירופאים לבין האמריקנים. בשנות השמונים של המאה השמונה עשרה, לא היו לארצות-הברית ספינות מלחמה, שיכלו להתמודד עם ספינות המלחמה האלג'יריות. הסוחרים האמריקנים המשיכו והעבירו סחורות בצורה עצמאית וללא הגנה של כוח

² Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), pp.165-166.

³ המילה ברברי Berber, מקורה בשפה הלטינית. הפירוש הלטיני נושא אופי חיובי – נולד חופשי או משוחרר. זאת בעוד שהשפה הערבית פירשה את המילה בצורה שלילית, ברברי Barbari, שהיא מילת גנאי שבאה לתאר אדם פרמטיבי או שאינו משייך לקונצנזוס החברתי, אדם שנמצא מחוץ לאג'נדה כלשהי. ראה: Ibid., p. 2.

⁴ Nevill Barbour, *A Survey of North West Africa (The Maghrib)* (London: Oxford University Press, 1959). pp. 39-40.

⁵ http://www.jcs-group.com/military/navy_marine/1801tripoli.html

דוכנים לממכר מזכרות ומזון, עולה מספר הביתנים של שדכנים ושדכניות המציעים את שרותם. עטויות ברעלות שחורות, מציעות נשים סעודיות את עזרתן בחיפוש "שידוך הגון" עבור צעירים וצעירות, שנואשו מלמצוא את זיווגם בשיטה המסורתית. השדכניות גובות מחיר "סמלי" הנאמד ב-260 דולר עבור הרישום, וכן זכות ל-10,000 דולר נוספים עבור שידוך מוצלח. על מנת לשפר את סיכויי ההצלחה, נשלחים הנערים והנערות לנשק את הפרוכת המכסה את האבן הקדושה במכה כסגולה למציאת זיווג.

מקור: אתר שידוכים סעודי

התופעה החדשה מעלה את חמתם של אנשי הדת מקומיים, שנדמה שהתרגלו לראות כבר הכל בעיר המאוכלסת ביותר בסעודיה. אחרי שהסכימו לפתיחת "פיצה האט" בסמוך למתחם המסגד המרכזי של מכה, ייאלצו עתה לקבל את התופעה החדשה. ואולם החשש מפני פריצות מביא את השלטונות להתערב גם בתחום זה ולדרוש כי הנושא יעשה כדת וכדין. לפיכך על מנת להציע את השירות, נדרשים השדכנים לקבל מעין תעודת הכשר לביצוע שידוכים. למרות מחאתם של אנשי הדת, הרי שרבים בחברה הסעודית דווקא מברכים על התופעה החדשה. במדינה שבה מתקיימת הפרדה

המגרב בשנות השלושים של המאה התשע-עשרה, הופסקה תופעת הפיראטיות שיצאה מאזור המגרב ואיימה על אגן הים התיכון והאוקיינוס האטלנטי.

יהל שרעבי*

ערב הסעודית

שידוכים נוסח מפה

בחברה הסעודית מודאגים מאוד מתופעת הרווקות המתפתחת במדינה. בשנים האחרונות עלה ממוצע גיל הנישואים בקרב נשים מ-19 ל-23. תופעת הרווקות "המאוחרת" מיוחסת לגידול במספר הנשים המשכילות, החשיפה לתרבות המערב, יציאתן של נשים רבות לשוק העבודה ועליית מחירי הנפט שהעלו את יוקר המחיה ומקשים על הרווק המקומי להבטיח את צרכיה של האישה הסעודית.

מכה – העיר הקדושה לאסלאם, הפכה בשנים האחרונות למרכז חשוב עבור רווקים ורווקות המבקשים אחר שידוך. טקסי העלייה לרגל הנערכים בכל שנה, מביאים לעיר מאות אלפי צעירים וצעירות מכל רחבי העולם המוסלמי, המבקשים לבצע את חובתם הדתית אך גם המשפחתית. השאיפה להינשא עם גבר סעודי עשיר, הפכה להיות נחלתן של נשים רבות המגיעות ממדינות מוסלמיות עניות כדוגמת מצרים, תימן וסוריה. מנגד, גברים סעודים המתקשים למצוא אישה מקומית וכן אלו המבקשים להינשא לנשים נוספות, מוצאים את העלייה לרגל כזדמנות מצויינת ל"תפוס שידוך".

הביקוש לשידוכים, יצר תופעה ייחודית בעיר מכה. בשנה האחרונה לצד

* יהל שרעבי הוא דוקטורנט במחלקה ללימודי המזה"ת בבר אילן. הוא מתמחה בנושא היחסים הדיפלומטיים בין ארצות-הברית לבין מדינות המגרב בשנות השישים והשבעים.

שונים, בדגש על כלים מגוונים של רשתות חברתיות – Twitter, Facebook, Youtube, Freindfeed.

מיר חסין מוסוי היה מהפעילים ביותר באינטרנט וברשתות החברתיות שבו. בשל פעילותו זו ובדגש על השימוש באתר Facebook, שם היו לו עשרות אלפי תומכים, נחסם שרות זה באיראן לזמן מה בסוף חודש מאי. בנוסף, הקימו בלוגרים מתומכיו [אתר](#) עבורו ובו הביעו אלף מהם את תמיכתם תוך ציון שמותיהם וכתובות אתריהם. מוסוי נתמך ע"י נשיאה לשעבר של איראן מחמד ח'אתמי (1997-2005), אשר אף קיים ראיון אינטרנטי שאורגן ע"י בלוגרים מתומכיו המועמד. במהלך הראיון ענה ח'אתמי על שאלות שהתקבלו באינטרנט ובכלל זה באמצעות Facebook, Twitter, e-mails וכן תוכנות למסרים מידיים (IM).

מהדי כרובי היה פעיל מאוד בצורה מקוונת באמצעות [אתר אישי](#) לצד [אתר יעודי](#) למסע הבחירות ואתר עבור [המפלגה](#) שהקים במהלך מסע הבחירות הקודם לנשיאות, מפלגת החוסן הלאומי (אעתמאד מלא). בדומה לאחמדי-נג'אד ולמוסוי, גם כרובי ותומכיו היו פעילים בצורה נרחבת ברשתות החברתיות ובכלל זה Facebook, Youtube, Picasa ואף שימוש ב-Google Calendar המפרט אירועים עיקריים במסע הבחירות. מספר בלוגרים הביעו תמיכה במועמדותו אולם אלו מעטים בהשוואה למספר אלו שתמכו במוסוי.

מחסין רצ'אאי ותומכיו עשו שימוש מועט באינטרנט וברשתות החברתיות. אף מספר הבלוגרים התומכים בו היה קטן יחסית. לרצ'אאי [אתר אישי](#) ובו בלוגים שונים ממגוון תומכיו.

מוחלטת בין נשים ובין גברים, הרי שרבים חשים תסכול רב לנוכח העדר הזדמנויות להרחיב את מעגל ההכריות עם המין השני. לפיכך הקמה של מוסד מעין זה יוצרת מיסוד של התופעה ותעודת ביטוח מפני פריצות.

עד כה טרם דווח על מספר השידוכים המוצלחים שנעשו השנה במהלך העלייה לרגל. ואולם נדמה כי הביקוש לשירות יעלה בשנים הבאות בשל מספרם העולה של הרווקים המקומיים וכן בשל השינויים התרבותיים החלים בממלכה בעשור האחרון.

ד"ר יוסי מן*

איראן

הבחירות לנשיאות באיראן –

הזירה המקוונת

בבחירות האחרונות לנשיאות באיראן, שהתקיימו ב-12 ביוני השנה, התמודדו ארבעה מבכירי הממשל האיראני אשר מילאו שורה של תפקידים רמי מעלה לאורך השנים. לצד הנשיא המכהן מחמוד אחמדי-נג'אד, התמודדו ראש הממשלה לשעבר (1981-1989) מיר חסין מוסוי, יו"ר הפרלמנט לשעבר (1989-1992) מהדי כרובי ומפקד משמרות המהפכה לשעבר (1981-1997) מחסין רצ'אאי. כל הארבעה עשו שימוש פעיל באינטרנט וברשתות החברתיות שבו, הן אישית, באמצעות אתרים ובלוגים השייכים להם, והן באמצעות הפעילות המקוונת של תומכיהם.

תומכיו אחמדי-נג'אד הקימו [אתר](#) ובו מידע רב אודות האיש ומסע הבחירות שלו. האתר אפשר, לצד קבלת מידע, מעורבות פעילה של התומכים באופנים

* ד"ר יוסי מן הנו מרצה במחלקה למוזה"ת באוניברסיטת בר אילן ומתמחה במדינות המפרץ הפרסי ובשוקי הנפט במזרח התיכון.

החל דווקא לאחריהן. עם היוודע התוצאות, החלו גלי ההדף של ההלם והאכזבה הציבורית להכות בבירה. מוסוי כינס מסיבת עיתונאים דחופה בה טען כי תוצאות הבחירות זויפו והאשים אישית את אחמדי-נג'אד במעל. תומכו של מוסוי, הנשיא לשעבר עלי אכבר האשמי רפסנג'אני, אשר לו סמכות פוליטית רבה, התפטר במחאה מתפקידיו. ארה"ב העניקה רוח גבית לטענות אלו בהודעה לא רשמית המטילה ספק במהימנות הבחירות. מנגד האשים אחמדי-נג'אד בנאום ניצחון בשבת (13 יוני) את הערוצים הזרים בהבערת המצב הפנימי במדינה.

תחושות אכזבה, חוסר צדק ואף של זיוף תוצאות הבחירות, הביאו במהרה אלפים מתושבי הבירה להפגין ברחובותיה ולקרוא "מוות לדיקטטורה", נגד אחמדי-נג'אד ובעד מוסוי אותו הכתירו כנשיא. המפגינים חסמו את התנועה בעיר והחלו להתעמת עם המשטרה באופן אשר לא נראה כמותו מאז הפגנות הסטודנטים בה בשנת 1999. ההפגנות הפכו לעימותים אלימים עם כוחות הביטחון. במקביל שטף את האינטרנט והרשתות החברתיות גל של דיווחים ותיעוד מהשטח אודות האירועים, לצד קריאה לתמיכה מבית ומחוץ. משתמשים רבים מרחבי העולם הביעו הזדהותם, הן באמצעות העברת הדיווחים הלאה והן באמצעות שימוש רב בצבע הירוק – צבעו של מיר חסין מוסוי במערכת הבחירות. מנגד, החלו השלטונות לפעול להגבלת התקשורת המקומית והזרה. במסגרת זו נמשכו ההגבלות על משלוח SMS בתוך המדינה, הגבלות אשר החלו ביום הבחירות. כמו כן נחסמו האתר Facebook וכן מספר אתרי אינטרנט התומכים במוסוי.

אולם, לצד פעילות מקוונת זו של המתמודדים, נוקט הממשל האיראני לאורך השנים בדרכים מגוונות למניעת גישה חופשית לאינטרנט ולהצרת צעדי המשתמשים בו. זאת באמצעות חקיקה, פיקוח, מעצרים ואף הגבלות בתחום תשתית האינטרנט במדינה. מדיניות זו מציבה את איראן כאחת מ-13 המדינות המוגדרות כ'אויבות האינטרנט' בעולם. כל זאת בגלים אשר שיאם חופף לרוב אירועי בחירות במדינה; למועצות המקומיות בפברואר 2003, לפרלמנט בפברואר 2004, לנשיאות ביוני 2005, למועצות המקומיות ולמועצת המומחים בדצמבר 2006 ואף ולקראת אלו לנשיאות המדינה שנערכו ב-12 יוני השנה.

בחודשים שקדמו לבחירות, היינו עדים לגל נוסף של הגבלות על האינטרנט אשר החל עוד קודם לכן. במסגרת זו נאסרו מספר בלוגרים (בכלל זה הבלוגר חסין דרחשאף). שיאו של הגל היה ללא ספק מותו בכלא ב-18 מרץ השנה של אומיד-רזה מיר ציאפי בלוגר מקומי, אשר נשפט לשנתיים ב-15 דצמבר 2008 באשמת "פגיעה במנהיגי הרפובליקה האסלאמית".

במקביל למעצרים, סגרו השלטונות ופתחו חליפות אתרי אינטרנט מקומיים וזרים ובכלל זה אתרי רשתות חברתיות שונות דוגמת Facebook ו-Twitter (אשר שימשו את המועמד מיר חסין מוסוי), בלוגים וכן תוכנה המאפשרת עקיפת הצנזורה המבוצעת על האינטרנט. לצד זאת, בוצעה השקעה מאסיבית בסוף שנת 2008 בתשתית אשר המאפשרת הגבלה טובה יותר על האינטרנט במדינה ובכלל זה פילטור תכנים וניטור פעילות המשתמשים.

אולם הסיפור האמיתי של הבחירות, אשר הסתיימו בניצחון המוחץ של הנשיא המכהן, מחמוד אחמדי-נג'אד,

אירועים אלו, על הלגיטימציה של השלטון הקיים.

בהסתמך על ניסיון העבר ממערכות בחירות קודמות, ניתן לקבוע כי הגל הנוכחי של הגבלות שלטוניות על האינטרנט באיראן ידעך בהדרגה ככל שנתרחק ממועד הבחירות לנשיאות וככל שההפגנות ברחובות יישכחו. לאור חשיבותו ועוצמתו של האינטרנט באירועים אלו כמקור בלבדי של דיווחים מהשטח ויצירת סמלים באופן בלתי אמצעי, ניתן להניח כי ככל שילך האינטרנט ויחדור לשכבות ואזורים נוספים במדינה, כך ילך ויגדל הסיכוי לשינוי במדינה ולהצלחת הפגנות שכאלו בעתיד. כל שנתר לקבוע הוא כי הגל הנוכחי של ההפגנות נדם לפי שעה בקול 'ציוץ' דק.

ד"ר טל פבל*

כל מהפכה, או ניסיון למהפכה, צריכה סמל. באירועים אלו הפכו האינטרנט והמפגינה ההרוגה נדא סלטאן, לסמלי המהפכה. סלטאן תועדה ככל הנראה על ידי אחד מהמפגינים שניות לאחר שנורתה מאש כוחות הביטחון. הסרטון שצולם והועלה עד מהרה לאינטרנט מתעד בפחות מדקה, בצורה מצמררת את רגעיה האחרונים של הנערה, כשאביה רוכן מעליה ומנסה לשווא להחיותה. דמותה הפכה במהרה לסמל ההפגנות ברחבי האינטרנט ולרחבי העולם.

אולם, למרות השימוש הרב שנעשה באינטרנט, המחישו האירועים באיראן את החולשה של כלי זה. מחד גיסא, עוצמתו הרבה ככלי המאפשר גישה למידע כמעט מכל מקום (ובכלל זה באמצעות מכשירי טלפון סלולריים). מאידך גיסא, חוסר היכולת לממש זאת להישגים ממשיים בעולם המעשה וברחובות טהראן, בלא התגייסות שכבות רחבות בעם וקהלים נוספים מבית ומחוץ. האינטרנט אמנם היווה מרכיב מרכזי בהפגנות אלו, אך אלו נשארו נחלת אותו הציבור שממילא היה פעיל בזירה המקוונת, תעד את האירועים ברשתות החברתיות השונות וקרא בהם להמשך הפעילות. באירועים אלו לא לקחו חלק בני שכבות, מגזרים וערים נוספות באיראן אשר ממילא קולם כמעט שאינו נשמע באינטרנט. אכן, האינטרנט חדר לאיראן ושיעור התפוצה בו רב, אך הוא טרם חדר לשולי המדינה ולכפריה, כך גם הפגנות אלו אשר נשארו נחלת המרכז והבירה.

אולם לא רק מבית, נשארו ההפגנות כמעט וירטואליות. אלו לא זכו לתמיכה גורפת בעולם הרחב. על כן נשארו המפגינים ללא תמיכה רחבה לא מבית ולא מחוץ. לפיכך לא היה משקל נגד, פנימי או חיצוני, אשר ערער בצורה משמעותית, במהלך

* ד"ר טל פבל הינו מומחה לאינטרנט ולטכנולוגיה במזרח התיכון ובעולם האסלאמי –

Info@TalPavel.com

דעות, פוליטיקה ופרשנות

הרשות הפלסטינית

מגמות מרכזיות בדעת הקהל הפלסטיני במהלך המחצית הראשונה של

שנת 2009

על פי הסקרים שמפרסם "המרכז הפלסטיני למחקרים מדיניים וסקרים"¹, התאפיינה דעת הקהל הפלסטינית במחצית הראשונה של שנת 2009 בשתי מגמות מנוגדות. בעוד שעד חודש מרץ (ככל הנראה תחת רישומו של מבצע "עופרת יצוקה" בעזה) ניכרה עליה מסוימת בתמיכה בחמאס ובעמדותיה, הרי שבשלושת החודשים שבאו לאחר מכן, ניכרה נסיגה מתמיכה זו. כך או כך, הציבור הפלסטיני ממשיך להיות פסימי ומודאג מהמצב בשטחי "הרשות הפלסטינית", נוכח המשך המאבק הפנים פלסטיני והקשיים הכלכליים. למעלה מרבע מהאוכלוסייה אף מעוניינת להגר מהשטחים. נמשכת השניות ביחס הפלסטינים לתהליך המדיני – רוב מכריע של הציבור הפלסטיני ממשיך לתמוך בתהליך השלום ובה בעת לצדד בביצוע פיגועים נגד ישראל. הציבור הפלסטיני חצוי בשאלה האם להכיר בישראל כמדינה יהודית ואם יושג הסדר קבע בכל הסוגיות. בכל מקרה הציבור הפלסטיני תומך בפתרון של שתי מדינות.

המחצית הראשונה של שנת 2009 הייתה רצופה באירועים אשר השפיעו על דעת הקהל הפלסטינית. האירוע המרכזי היה מבצע "עופרת יצוקה" אשר חידד את הדיון הפנים פלסטיני לגבי מדיניות החמאס ומידת יכולתה לשלוט ברצועת עזה. אירועים נוספים הראויים לציון הם הבחירות בישראל והקמת ממשלה חדשה בראשות בנימין נתניהו; תחילת כהונתו של הנשיא אובמה; כשלון מאמצי המצרים לפייס בין הפת"ח לחמאס; החמרה במצב הכלכלי ברצועה על אף הבטחות הסיוע הבינלאומי והבינערכי בועידת שארם (2 מרץ); הרחבת הפעילות של גורמי הביטחון הפלסטיניים ביהודה ושומרון.

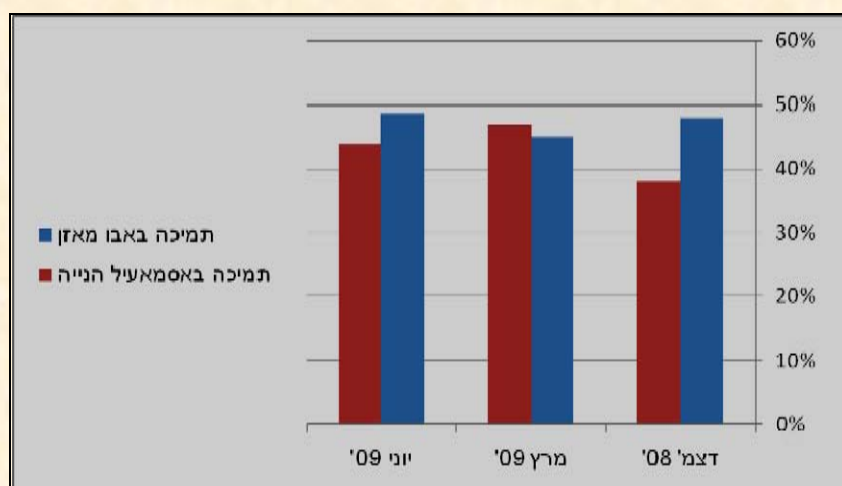
היבטים פוליטיים פנים פלסטיניים

בסקר שפורסם במרץ 2009, לאחר מבצע "עופרת יצוקה", חלה עליה בתמיכה במנהיג החמאס אסמאעיל הניה מ-38 אחוזים בדצמבר 2008 ל-47 אחוזים. התמיכה ביושב ראש "הרשות הפלסטינית" מחמוד עבאס ירדה מ-48 אחוזים ל-45 אחוזים. בסקר שפורסם ביוני 2009 חזר הציבור להביע את תמיכתו בעבאס (49 אחוזי תמיכה) בעוד שהתמיכה בהניה הצטמצמה במידת מה והגיעה ל-44 אחוזים.² יצוין שלפי הסקרים, לו הייתה הבחירה בין מרואן ברע'ותי לאסמאעיל הניה, היה ברע'ותי זוכה בתמיכה משמעותית וגורפת (למעלה מ-60 אחוזים). הציבור הפלסטיני גם מעדיף את ברע'ותי על פני עבאס כמנהיג הפת"ח.

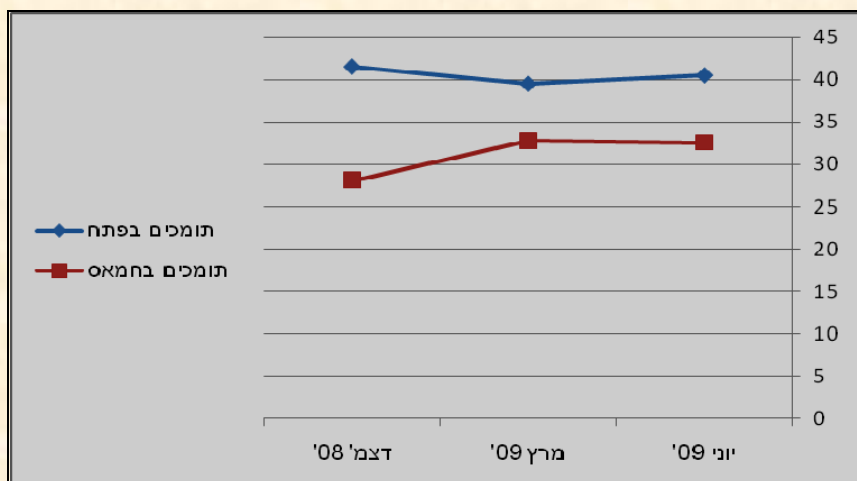
¹ במאמר זה אתבסס בעיקר על סקרי "המרכז הפלסטיני למחקרים מדיניים ולסקרים" בראשותו של ד"ר חיליל שקאקי ברמאללה (Palestinian Center for Policy and Survey Research – PCPSR), אשר פורסמו בדצמבר 2008, מרץ 2009 וביוני 2009 (קודם לנאומו הנשיא אובמה ורה"מ נתניהו). מכון זה נחשב למוביל בשטחי הרש"פ ומיוחסת לו אמינות ומקצועיות רבה. המכון מפרסם סקרים בכל שלושה חודשים, ובודק באופן עקבי וסדיר את עמדות הציבור לגבי סוגיות פנים פלסטיניות והתהליך המדיני וכן שואל שאלות מזדמנות בהתאם להתפתחויות בזירה הפלסטינית. המכון פועל בשיתוף פעולה יחד עם מכון טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים ומפרסם סקרים משותפים על הלכי הרוח בקרב הציבור הפלסטיני והישראלי.

² לאחר השתלטות החמאס בכוח על עזה ביוני 2007, 59 אחוזים מהציבור הפלסטיני הביעו תמיכה בעבאס לעומת 36 אחוזים שתמכו בהניה.

הניה זוכה לתמיכה ציבורית גבוהה יותר דווקא ביהודה ושומרון לעומת עזה, וכן בקרב נשים, דתיים, מתנגדי תהליך השלום, שכבות גיל מעל גיל 47 ואנאלפאבטים. עבאס לעומת זאת, זוכה לתמיכה גבוהה יותר ברצועת עזה, ואף בקרב גברים, כאלה המציגים עצמם "דתיים במידה מסוימת", תומכי התהליך המדיני, צעירים, אקדמאים ומועסקים בסקטור הציבורי.

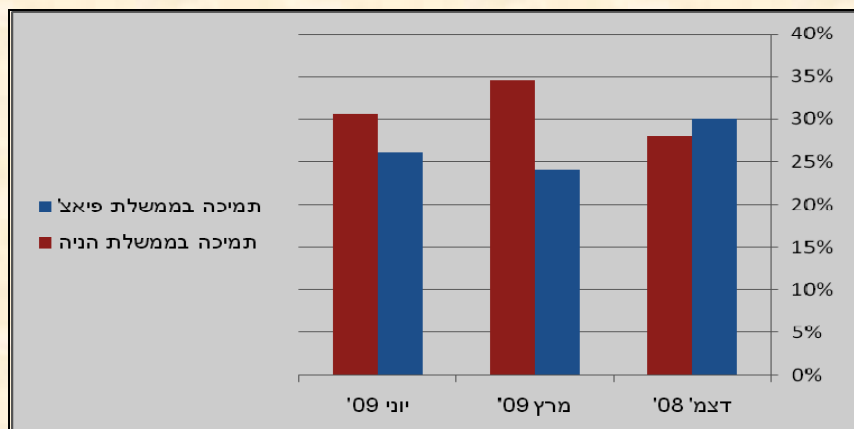

מהסקר שפורסם בחודש יוני עולה כי הציבור הפלסטיני תומך בתנועת הפת"ח והפער בין התנועות לטובת הפת"ח גדל מעט (41 אחוזי תמיכה בפת"ח לעומת 33 אחוזי תמיכה בחמאס) ביחס לסקר שפורסם בחודש מרץ (40 אחוזי תמיכה בפת"ח מול 33 אחוזי תמיכה בחמאס). עם זאת, תמיכה זו איננה משתווה לתמיכה אותה קיבלה תנועת הפת"ח לפני מבצע "עופרת יצוקה" ולפער שהיה אז בין שתי התנועות (42 אחוזי תמיכה בפת"ח לעומת 28 אחוזי תמיכה בחמאס).

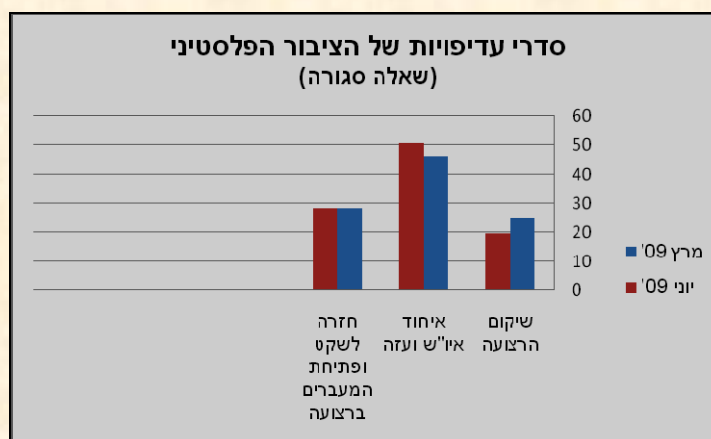

אחוז הנשאלים אשר הביעו שביעות רצון מתפקוד ממשלת הניה גדול משל אלו המרוצים מממשלת פיאצ'י, זאת בין היתר בשל תפיסת מוסדות "הרשות הפלסטינית" בעיני הציבור כמושחתים. בסקר שפורסם ביוני גרסו למעלה מ-30 אחוזים שממשלת הניה היא ממשלה

לגיטימית ואילו 26 אחוזים ראו בממשלת פיאצ'י ממשלה לגיטימית.³ זאת, לעומת 34 אחוזים ו-25 אחוזים בהתאמה בסקר שפורסם במרץ. יצוין כי בסקר שפורסם בדצמבר 2008 זכתה ממשלת פיאצ'י לתמיכה של כ-30 אחוזים, אשר עלתה על התמיכה בממשלת הניה (28 אחוזים).

רוב הציבור (למעלה מ-60 אחוזים) סבור שניצחון חמאס בבחירות לנשיאות ולפרלמנט עלול להיות כרוך בהשלכות מדיניות וכלכליות חמורות עבור הפלסטינים ולבסס את הפיצול בין יהודה ושומרון לרצועה. מחצית מהציבור הפלסטיני מתייחס (בסקר שפורסם ביוני) בחיוב לתפקיד שמילאו הניה ותנועת החמאס (וכן למדינות שעמדו לצדם כמו איראן וסוריה) במהלך פעילות צה"ל ברצועה. זאת לעומת רק רבע מהציבור הפלסטיני מתייחס בחיוב לתפקיד שמילא מחמוד עבאס וכשליש מהציבור רואה בחיוב את התפקיד שמילאה תנועת הפת"ח. עם זאת, למעלה מ-70 אחוזים מהציבור ציינו בסקר שפורסם במרץ כי המצב ברצועת עזה גרוע יותר ממה שהיה לפני "עופרת יצוקה", כאשר כ-80 אחוזים מתושבי הרצועה מצביעים על הרעה במצבם. למעלה מ-75 אחוזים תומכים בחזרה לשקט שהיה לפני המבצע. הפלסטינים מציבים את איחוד עזה ויהודה ושומרון בראש סדר העדיפות הלאומי הפלסטיני, אחריו את החזרת השקט ופתיחת המעברים בעזה ולבסוף את שיקום עזה.

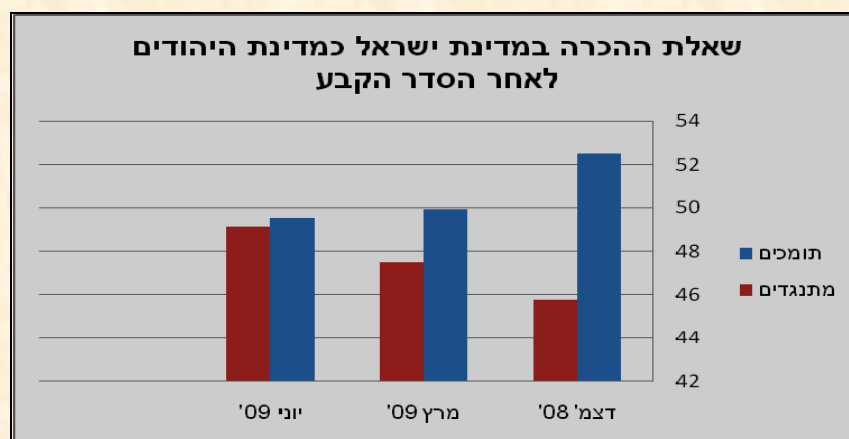
³ ממשלת פיאצ'י התפטרה ב-7 מרץ 2009 כמהלך שנועד לקדם את הפיוס בין פת"ח לחמאס ולאפשר הרכבת ממשלת אחדות לאומית. אולם בעקבות כשלון השיחות הוקמה הממשלה מחדש ב-18 מאי השנה ללא גורמים מהחמאס.

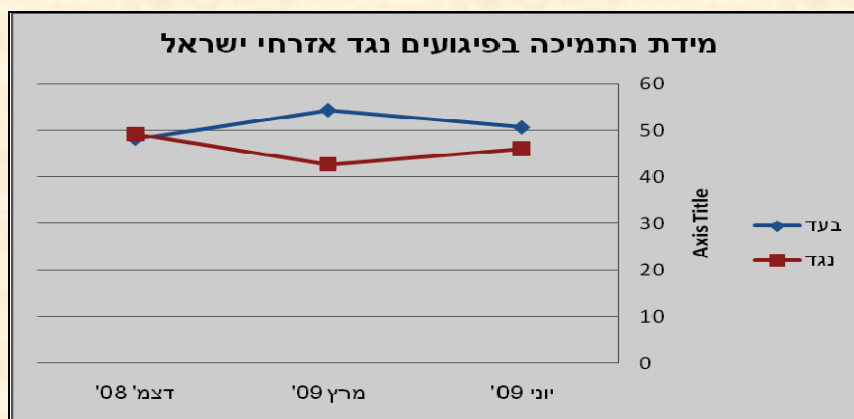
היבטים חברתיים וכלכליים

כ-74 אחוזים מהציבור הפלסטיני סבורים (בסקר ביוני) כי המצב בעזה רע עד רע מאוד. זאת לעומת 48 אחוזים המגדירים את המצב ביהודה ושומרון כרע עד רע מאוד (למעלה מ-31 אחוזים מציגים את המצב ביהודה ושומרון כטוב). בסקר שנערך במרץ (לאחר "עופרת יצוקה"), כ-83 אחוזים מהציבור הפלסטיני הציגו את המצב ברצועה כרע עד רע מאוד ו-41 אחוזים מהאוכלוסייה סברו כי המצב ביהודה ושומרון רע עד רע מאוד (25 אחוזים הגדירו את המצב ביהודה ושומרון כטוב). הפער בין המצב החברתי-כלכלי בעזה לבין זה שביהודה ושומרון כפי שעולה מנתוני הסקר משתקף גם בנתונים הכלכליים. רוב מכריע של הציבור הפלסטיני (68 אחוזים) מאמין כי מוסדות הרשות הפלסטינית תחת שלטון מחמוד עבאס הינם מושחתים. מחציתם אף מאמינים כי השחיתות תמשיך להתרחב.

כ-36 אחוזים מהציבור הפלסטיני מציינים שמצב הדמוקרטיה וזכויות האדם תחת שלטון עבאס הינו גרוע עד גרוע מאוד (כ-35 חושבים שהמצב טוב), וכ-40 אחוזים מציינים שמצב הדמוקרטיה תחת שלטונו של הניה הינו גרוע עד גרוע מאוד (כ-30 אחוז חושבים שהמצב טוב). כ-45 אחוזים מהנסקרים (ביוני) מציינים שהם חוששים לביטחונם האישי (בעיקר בשל העימות בין הפלגים) לעומת 55 אחוזים שציינו כי הם חשים מוגנים. בסקר במרץ ציינו 49 אחוזים שהם חוששים לביטחונם, לעומת 50 אחוזים שחשו מוגנים. העלייה בקרב אלה החשים מוגנים באה לידי ביטוי הן ביהודה ושומרון והן בעזה. 26 אחוזים מהציבור הפלסטיני הביעו את רצונם להגר על רקע המצב הפוליטי, הביטחוני והכלכלי, לעומת 74 אחוזים שאינם מעוניינים בכך. ברצועה מגיע אחוז המעוניינים להגר לכ-33 אחוזים ואילו ביהודה ושומרון עומד שיעורם על 22 אחוזים.

התהליך המדיני

העמדות הפוליטיות של הציבור הפלסטיני לא השתנו בצורה משמעותית לאורך התקופה. רוב מכריע של הציבור הפלסטיני ממשיך לתמוך בתהליך השלום (למעלה מ-60 אחוזים) ובה בעת לצדד בביצוע פיגועים נגד ישראל בתחומי "הקו הירוק". היקף התמיכה בהכרה בישראל כמדינת העם היהודי לאחר הקמת מדינה פלסטינית עצמאית והשגת הסדר קבע בכל הסוגיות – אפשרות הנשללת מניה וביה ע"י ההנהגה הפלסטינית – ירד מעט מ-52 אחוזים בדצמבר 2008 ל-49.5 אחוזי ביוני 2009, בעוד שההתנגדות לכך גדלה מעט בהתאמה מ-46 אחוזים ל-49 אחוזים. רוב הציבור (61 אחוזים) תומך בפתרון של שתי מדינות וכרבע מהציבור תומך בפתרון של מדינה אחת. כ-70 אחוז מהפלסטינים ממשיכים להיות פסימיים ביחס לסיכוי להקמת מדינה פלסטינית בחמש השנים הקרובות.

סיכום

ככל שמתפוגגים רישומיו המיידים של מבצע "עופרת יצוקה" בעזה בדמות ההתייבשות לימין "הצד הפלסטיני הלוחם", משקפים נתוני הסקרים את תמונת המציאות כפי שמצטיירת בעיני הפלסטינים מזה זמן וביתר שאת על רקע החרפת המצב בעזה, הפיצול בין יהודה ושומרון לבין רצועת עזה ותוצאות הבחירות בישראל. כך ממשיכים הפלסטינים להיות מוטרדים בעיקר מכשלון המאמצים לפייס בין החמא"ס לפת"ח ומהסכנה שמתיחות זו יוצרת באשר לבטחונם האישי. נתוני הסקרים גם מבטאים היטב את הפער המתרחב בין המצב כלכלי-חברתי ביהודה ושומרון לעומת המצב בעזה. במקביל, נמשכת הפסימיות באשר לסיכוי לקדם את התהליך המדיני נוכח הקמת ממשלה חדשה בישראל.

ציונית פתאל-קופרוסר*

* ציונית פתאל-קופרוסר היא דוקטורנטית במחלקה ללימודי המזה"ת בבר אילן, מתמחה בחברה וכלכלה פלסטינית.

ארצות הברית והמזרח התיכון

"מה שהיה הוא שיהיה... אין חדש תחת השמש": השוואה בין מדיניותו

המזרח תיכונית של הנשיא קנדי ובין מדיניותו של הנשיא לאובמה –

חלק ב':

בחלקו הראשון של המאמר שרטטנו בקווים כללים את הירושות שקיבלו ג'ון פ. קנדי מדוויט ד. אייזנהאואר וברק אובמה מג'ורג' ו. בוש. כמו כן, עמדנו על ההבדלים בין התפיסות השלום של קנדי ואובמה הדמוקרטים למול בעלי הדוקטרינה ההתקפית – אייזנהאואר ובוש הרפובליקנים. במאמר הנוכחי ננתח על-פי דוגמאות מההיסטוריה את יישום קווי המדיניות של קנדי במזרח-התיכון ונשווה אותה לצעדיו הראשונים של אובמה באזור.

מדיניות קנדי ויישומה

כזכור, טען הנשיא קנדי כי על ארצות הברית לשחק תפקיד מרכזי בשמירת היציבות בזירה המזרח-תיכונית לצד האחראיות המוטלת על כתפיה למצוא פתרון כולל לסכסוך הערבי-ישראלי. כמו כן, הוא דגל ב"גישה ישירה" וביקש לבסס את מדיניותו על מגע בין-אישי ולא על קשרים עקיפים של בכירים במחלקת המדינה עם מנהיגים וראשי מדינות. ואכן, בששת החודשים הראשונים לכהונתו נקט קנדי במספר צעדים בוני אמון ופתח בשורה של מחוות כלפי מדינות ערב, ובעיקר מצרים, במטרה לשפר את היחסים בין ארצות הברית לעולם הערבי.

האות הראשון ניתן ב-8 במאי 1961, עת נפגשו נשיא ארצות הברית ושגריר קע"ם בווישינגטון, הד"ר מצטפא כאמל, בבית-הלבן. ראוי לציין כי כאמל העביר ביקורת על דעותיו של קנדי במהלך מסע-הבחירות, ולמרות זאת מצא עצמו נפגש באירוע אישי ורשמי נדיר עם נשיא האמריקני הטרי. המחווה של קנדי, מעבר להיותה איתות לנשיא מצרים, גמאל עבד אל-נאצר, על כוונותיו הרציניות, שימשה גם כהבהרה מצד הבית-הלבן על הרצון הכן לנקוט "בגישה מאוזנת" לבעיות המזרח התיכון.

ב-11 במאי, שלושה ימים בלבד לאחר הפגישה בין קנדי לכאמל, צעד הנשיא קנדי צעד נוסף במסע ההתקרבות שלו אל העולם הערבי. הבית-הלבן שיגר ששה מכתבים בעלי נוסח זהה לששה מנהיגים ערבים¹ שהתייחסו, כל אחד בהקשרו, גם אל היחסים בין ארצות הברית למדינה הנמנעת. מעבר לניסיונו לכונן אווירה כנה וידידותית בין הממשל החדש למנהיגי מדינות ערב, ומעבר לשלל המחמאות שפיזר לעמיתיו בעולם הערבי ביקש הנשיא הטרי להציג את כוונותיו ויעדי מדיניותו כלפי המזרח-התיכון:

ארצות הברית תגיש סיוע לכל מדינה מזרח-תיכונית אשר תשלוט בגורלה, תבקש לחיות בשלום עם שכנותיה ותעשה לקידום רווחתו של עמה; ארצות הברית מוכנה לחפש פתרונות לסכסוכים הנוטלים אנרגיות יקרות ממדינות האזור; ארצות הברית תמשיך לסייע במזון ובקידום החינוך למען קידמה כלכלית ופוליטית.²

¹ נשיא מצרים נאצר, חסין מלך ירדן, נשיא לבנון פואד שהאב, נשיא עראק עבד אל-כרים קאסם, סעוד, מלך סעודיה, והאמאם אחמד, שליט תימן.

² עפר מזר, *בצלו של הספינקס* (ירושלים: משרד הביטחון, 2003), עמ' 113; ברנארד רייך, *ארצות הברית והסכסוך הישראלי-ערבי* (תל-אביב: מערכת, 1977), עמ' 137-139.

קנדי גם לא פסח במכתבו על המתחים הקיימים באזור ובעיקר על הסכסוך הערבי-ישראלי. הוא גילה הבנה לרגשות המעורבים בסוגיה זו ולעובדה ש"שום פתרון קל אינו נראה בעיני". אולם קנדי ציין כי "הממשל והעם האמריקני מאמינים כי ניתן למצוא פתרון הומאני ומכובד, והם נכונים להשתתף בעמל ובנטל הכרוכים בתהליך להשגתו, באם הצדדים הנוגעים בדבר אמנם רוצים בהשתתפות כזו". מעבר לכך, כתב קנדי, ארצות הברית מוכנה לסייע בפתרון "בעיית הפליטים הטראגית על בסיס עקרון השיבה למולדת או פיצויים עבור רכוש", ואף הביע את תמיכת ממשלו בהחלטת עצרת האו"ם ובהמלצותיה הנוגעות לסוגיית הפליטים.³

איגרת קנדי היוותה צעד משמעותי ראשון של הממשל האמריקני החדש בניסיונו לשפר את היחסים בין ארצות הברית למדינות ערב. קנדי, בדרכו המיוחדת, ניסח מכתב אישי ברוח ידידותית ולא מתנשאת אל הצד שמנגד ואף נגע בסוגיות העיקריות, שעמדו על הפרק בסדר יומו של העולם הערבי. נושאים כדוגמת הסכסוך הערבי-ישראלי ובעיית הפליטים עלו באופן ברור במכתב וזכו להבטחת הנשיא, בשלב מוקדם מאוד של כהונתו, כי הממשל בראשותו לא יתעלם מהם ואף יפעל ברצינות וללא משוא פנים לפתרונם.⁴

אולם האיגרת התקבלה בקרירות בבירות הערביות וגם לא הצליחה להביא להגמשת העמדה המצרית ביחס לסכסוך הערבי-ישראלי. אך יחד עם זאת, נזקפה לזכותו של הנשיא האמריקני העובדה שהצליח להניח את היסודות לשורת תכתובות נוספת, אשר פעלה על בסיס ידידותי ואמון הדדי בינו ובין נאצר. ככל הנראה גם הנשיא המצרי העריך את הצעד האמיץ שעשה עמיתו האמריקני. לאיגרת מאי היתה השפעה רבה על טיב היחסים שבין קנדי לנאצר, והיא היוותה מעין זרז לצעדים נוספים מטעמים למען שיפור היחסים בין וושינגטון לקאהיר.

למרות ההתחלה החיובית בין קנדי לנאצר, מנהיג הפאן-ערביות, עלו עד מהרה היחסים בין השניים על שרטון. שכן, בתחילה פעלה וושינגטון בתיאום עמדות מול מצרים כדי לקדם את מדיניותה המזרח-תיכונית כפי שתיאר שקנדי במכתבו למנהיגי ערב במאי 1961. כך למשל, הכירה ארצות הברית בפירוק הקהילה הערבית המאוחדת רק לאחר שמצרים עשתה זאת בעצמה ב-5 באוקטובר 1961. היא אף העבירה מסר לסוריה על הכרתה הרשמית במשטר החדש לא לפני שנשיא המצרי זכה לדיווח מן השגריר האמריקני על המהלך המתקרב. כמו כן, בשלהי אוגוסט 1961 החלו מאמצי התיווך העקרים, בעידודו המלא של קנדי, לפתרון בעיית הפליטים באמצעות ג'וזף ג'ונסון, הנציג המיוחד של "ועדת הפיוס לפלסטין" של האו"ם. כמעט שנה לאחר מכן זכתה מצרים לסיוע כלכלי אמריקני במסגרת הסכם רב-שנתי שנחתם עמה.⁵

אולם, האירוע שהעיב על מערכת היחסים האמריקנית-מצרית ובסופו של דבר הוביל להתמוטטותה היה המלחמה בתימן ב-1962.⁶ המעורבות המצרית במלחמת האזרחים בתימן בין המלוכנים למהפכנים נתפסה בעיני הממשל האמריקני כראשיתה של מעורבות סובייטית בחצי-האי ערב ולכך קנדי לא היה מוכן להסכים. ניסיונות תיווך אמריקניים בין הצדדים העלו חרס,

³ שם.

⁴ אירוע סמלי נוסף שביצע קנדי כמין מחווה למצרים היה מינוי של ג'ון ס. באדו, נשיא האוניברסיטה האמריקנית בקאהיר לשעבר, לשגריר ארצות הברית במצרים. מינוי באדו, אשר היה דמות מוכרת ומוערכת במצרים, נתפס כדבר שיתרום עוד יותר להידוק הקשרים בין וושינגטון לקאהיר.

⁵ הסכם הסיוע התלת-שנתי בין ארצות הברית למצרים יצא אל הפועל במסגרת "חוק ציבורי 480", אשר אפשר לממשל האמריקני "לעשות שימוש בעודפי החקלאות האמריקנית כללי סיוע העומד לרשות מדיניות החוץ האמריקנית במאבקה למען החירות והדמוקרטיה בעולם". בשנת 1962 לבדה סיפק הסיוע האמריקני מזון לארבעים אחוז מהאוכלוסייה המצרית. ראה ב-מזר, *בצלו של הספינקס*, עמ' 193-194.

⁶ ראה מאמר של המחבר בנושא זה בגיליון 3.

כאשר פעם אחר פעם מצרים היתה הצד שהפר את ההסכמים. "התמוטטות של תכנית ההתנתקות [המצרית מתימן]... תוביל בהכרח למצב שבו ארצות הברית וקע"ם יתרחקו עוד יותר זו מזו, במקום להדק את הקשרים ביניהן," כתב קנדי לנאצר.⁷ ואכן, קרע עמוק ביחסים בין ארצות הברית למצרים נפתח ועם השנים רק הלך והחריף עד לניתוק היחסים ביוני 1967.

המרוויחה הגדולה הן מן המעורבות המצרית בתימן והן מהאווירה העכורה בין וושינגטון לקאהיר היתה ישראל. קנדי, שלא שיגר במאי 1961 מכתב לדוד בן-גוריון, יזם את שיפור היחסים מול ישראל. בספטמבר 1962 מכרה ארצות הברית טילי הגנה מסוג "הוק" במסגרת עסקת מכירת נשק בהיקף חסר תקדים של 75 מיליון דולר, וב-8 במאי 1963 הצהיר במסיבת עיתונאים כי "אנו תומכים הן בביטחונה של ישראל והן בביטחונן של שכנותיה".⁸ מבחינת ישראל היתה זו התחלתה של ידידות מופלאה שתוצאותיה משתקפות עדיין בין שתי המדינות.

מדיניות אובמה

כחלק ממדיניות ההידברות עם כל מדינה באשר היא והרצון להדק את היחסים עם מדינות ערב והעולם המוסלמי, הגיע אובמה בראשית אפריל 2009 לביקור במדינה מוסלמית גדולה- תורכיה. שכן, הממשל האמריקני החדש רואה באחרונה "גשר בין המזרח למערב" ולפיכך פתח את מסעו אל העולם הערבי-מוסלמי במדינה זו. ואכן, הנשיא האמריקני התקבל בחמימות רבה בנאומו הראשון כנשיא ארצות הברית מול פרלמנט זר טען:

אני רוצה להיות ברור ככל שאני יכול: ארצות הברית לא נלחמת נגד האסלאם. למעשה, השותפות שלנו עם העולם המוסלמי חיונית כדי לבטל את אידיאולוגיית השוליים שבני כל הדתות זוחים. אנחנו שואפים למגעים נרחבים יותר המבוססים על אינטרסים משותפים ועל כבוד הדדי. יש לנו הערכה עמוקה לאמונה המוסלמית, אשר עשתה רבות לאורך השנים כדי לעצב עולם טוב יותר, כולל במדינה שלי.⁹

כמו קנדי לפניו גם אובמה לא שכח להזכיר את נושא הסכסוך הערבי-ישראלי והודיע חד-משמעית: "ארצות הברית תומכת בבירור ביעד של שתי מדינות, ישראל ופלסטין, חיות זו לצד זו בשלום ובביטחון... זו המטרה שאפעל להשיג בתור נשיא". אובמה הבהיר כי הדרך למטרה לא תהיה קלה וכי על שני הצדדים, הישראלים והפלסטינים, לגלות גמישות והבנה הדדית כדי "ליצור אמון ולקיים את ההתחייבויות שלהם... על שני הצדדים להתגבר על הלהט הנושן ועל הפוליטיקה של ההווה כדי להשיג התקדמות לעבר שלום יציב וארוך-טווח".¹⁰ הביקור בתורכיה הוכתר כהצלחה הן בעולם המוסלמי והן בארצות הברית, בעוד שבישראל הביטו בדאגה על ההתפתחויות החדשות. חודשיים לאחר מכן הגיע הנשיא האמריקני לביקור נוסף במזרח-התיכון, משמעותי הרבה יותר מזה שקדם לו. המסע נפתח בריאד, בירת הממלכה הסעודית, והוא היה בעל חשיבות רבה בעיני אובמה: "אני סבור שחשוב מאוד לבוא למקום שבו החל האסלאם. לבקש את עצתו של הוד מלכותו [המלך עבדאללה] ולשוחח עמו על רבות מהסוגיות הניצבות לפנינו כאן, במזרח-התיכון". הנשיא האמריקני ניסה לרתום את המלך הסעודי למאמצי הפשרה בסכסוך הערבי-

⁷ המכתב נשלח לנאצר ב-19 באוקטובר 1963, חודש ימים לפני שקנדי נרצח בדאלאס. הציטוט מתוך מיכאל אורן, *שישה ימים של מלחמה* (אור-יהודה: דביר, תשס"ד), עמ' 35.

⁸ רייך, *ארצות הברית והסכסוך הישראלי-ערבי*, עמ' 40.

⁹ <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/876/223.html?hp=1&loc=2&tmp=640>

¹⁰ <http://www.haaretz.com/hasite/spages/1076832.html>

ישראלי ואף דן עמו באיום האיראני. עבדאללה, מצדו, הציג את "היוזמה הסעודית", שעיקרה: נורמליזציה ביחסים שבין מדינות ערב לישראל, נסיגה כוללת ומלאה משטחים פלסטינים כבושים, הקמת מדינה פלסטינית ופיתרון צודק לבעיית הפליטים.¹¹

אובמה ועבדאללה מלך סעודיה. מעד או השתחויה זאת השאלה?¹²

למחרת המפגש בריאד, ב-4 ביוני, הגיע אובמה לביקור היסטורי בקאהיר. לראשונה בהיסטוריה האזורית פנה נשיא אמריקני בבירה ערבית לעולם המוסלמי וביקש ליצור פיוס. הכותרות לאחר הנאום בישרו על תקופה חדשה: "ישראל היא כבר לא הבריבי של אמריקה. עכשיו אובמה מלטף את העולם הערבי".¹³ כמו קנדי בברלין של יוני 1963 עם הציטוט "אני ברלינאי" המפורסם, כך בחר חסין אובמה לפתוח את נאומו ב-"סלאם עליכום" וכבש ברגע את לבבות מיליוני המוסלמים שצפו בו (פעמיים נקטע הנאום לשמע הצעקה "אנחנו אוהבים אותך").

בנאום שנמשך כמעט שעה פרש הנשיא האמריקני את משנתו המדינית כלפי המזרח-התיכון והצהיר על כוונותיו העתידיות. "באתי לכאן כדי לציין התחלה חדשה בין ארצות הברית למוסלמים ברחבי העולם...אני נוצרי, אבל אבי בא ממשפחה קנייתית מוסלמית לאורך דורות". בדבריו, עסק אובמה בארבעה נושאים עיקריים: האסלאם הקיצוני, המצב בין ישראל, הפלסטינים והעולם הערבי, הגרעין האיראני והדמוקרטיה. אובמה קרא למלחמה בטרוריסטים ולצד הבשורה על סגירת הכלא בגואנטנמו ביקש לבדד את הקיצוניים אשר בשם הדת פוגעים ביהודים, נוצרים ומוסלמים. הוא תיאר זוועת השואה והסבל שעבר העם היהודי, אך לא שכח להזכיר מיד כי "אי-אפשר להכחיש שבני העם הפלסטיני... סובלים בשאיפתם למולדת".¹⁴ בהקשר זה דרש מהחמאס גלגות אחריות כלפי עמו, "לשים קץ לאלימות" ולהכיר בישראל, ומן הישראלים "להכיר כי כשם שאי-אפשר להכחיש את זכות הקיום של ישראל" כך גם לא ניתן יהיה לעשות לזכותו של העם הפלסטיני.

בחזונו של אובמה העולם הוא נטול נשק גרעיני. על-כן, קרא הנשיא האמריקני למניעת מרוץ חימוש גרעיני במזרח-התיכון, אך גם הבהיר (בין היתר ברמיזה עבה לישראל) כי "אף מדינה בפני עצמה לא צריכה להחליט אילו מדינות יחזיקו בנשק גרעיני". כמו כן, לצד השאיפה לעולם

11

<http://reshet.ynet.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/News/Abroad/Worldnews/Article.20455.aspx>

<http://www.haaretz.com/hasite/spages/1078171.html>

¹³ ידיעות אחרונות, ה-5 ביוני, 2009.

¹⁴ בכך היה אובמה לנשיא האמריקני הראשון שהשתמש בשואת העם היהודי לתיאור הסבל הפלסטיני בשטחים ובעזה.

ללא נשק גרעיני הדגיש אובמה את הזכות של כל מדינה להשיג אנרגיה גרעינית אזרחית אם היא עומדת בתנאי האמנה לאי-הפצת נשק גרעיני.¹⁵ לבסוף, עמד אובמה על שאלת הדמוקרטיה ומעמד האישה בעולם המזרח-תיכוני וגרם ללא מעט אנשים לנוע במקומם באי-נוחות. "אף מדינה אינה יכולה ואינה רשאית לכפות שיטת ממשל כלשהי על מדינה אחרת", הצהיר אולי גם מתוך ביקורת על מהלכיו של קודמו בבית-הלבן בעראק. אולם, הוא גם הבהיר כי יש לו מחויבות "לממשלות המשקפות את רצון העם". אובמה קרא לשוויון זכויות בין נשים לגברים והסביר לאנשי הדת והממשל המצרי שישבו מולו כי "הבנות שלנו יכולות לתרום לחברה בדיוק כמו הבנים שלנו..."¹⁶ ללא ספק, התשואות להן זכה נשיא ארצות הברית בקאהיר היו החותם לביקור מזרח-תיכוני מוצלח ולפתיחת דף חדש ביחסים בין העולם הערבי-מוסלמי ובין ארצות הברית והמערב. מעתה ואילך, היה ברור לא רק למצרים, לסעודים, לפלסטינים ולסורים כי ארצות הברית של אובמה תחתור "בגישה מאוזנת" להישגים לא רק מילוליים אלא מעשיים, ובעיקר לגמישות מצד ישראל. ואכן, את התוצאות המיידיות של המפגשים, חשה ממשלת ישראל בתביעה להפסקה מוחלטת של הבנייה בהתנחלויות (לרבות סוגיית הריבוי הטבעי); עצירת הבנייה במזרח-ירושלים (לדוגמה מלון שפרד מעון המופתי חאג' אמין אל-חסיני); הצורך בהכרה בשתי מדינות לשני עמים והאור האדום למתקפה אפשרית באיראן.

חיבוק חם לחסני מבארק.¹⁷

אמת, הידידות האמריקנית-ישראלית היא נכס עצום עבור ישראל. אמנם, לאורך שנים ידעה מערכת היחסים בין ירושלים לושינגטון עליות ומורדות, אך עדיין אף אחד מן הצדדים לא העלה על דעתו לנתק או להקפיא אותה. הקשר ההיסטורי בין העמים הוא איתן, אך חשוב מכך הוא בעל יתרונות אסטרטגיים, צבאיים, פוליטיים וכלכליים לשני הצדדים. המשבר הנוכחי בין הבית-הלבן לירושלים לא שונה בהרבה ממשברים אחרים.¹⁸ ואולם נדמה לעיתים כי המדיניות האמריקנית כלפי ישראל מצטיירת כאגרסיבית ובלתי מתפשרת. תכיפות האירועים והתביעות האמריקניות, מצביעות על רצינות וחתירה, לעיתים אובססיבית, לעבר המטרה של הממשל החדש.

¹⁵ בכך, למעשה, לא פסל הנשיא האמריקני מאיראן את השימוש באנרגיה אטומית לצרכים אזרחיים, אך גם לא הסביר כיצד יהיה ניתן לפקח עליה אם תרצה להמירו גם לצרכים צבאיים.

¹⁶ שם.

¹⁷ news.walla.co.il/?w=/2/1496443

¹⁸ לדוגמה "פרשת פולארד" בראשית שנות השמונים, הפצת הכור העראקי בשנת 1981, פעולת סמוע בשנת 1966 ועוד.

יחד עם זאת, כבר עתה ניתן לראות כי לא כל מהלכיו של הנשיא אובמה זוכים להצלחה. ראשית, ישראל בראשות בנימין נתניהו עדיין לא מוכנה לשתף פעולה באופן מלא עם הדרישות האמריקניות. ללא פינוי של מאחזים בלתי חוקיים וללא הקפאה של ההתנחלויות קשה לראות כיצד אובמה יצליח לקדם את המשא-ומתן המקרטע בין הפלסטינים לישראלים. שנית, עדיין אין רצון ערבי-מוסלמי לכוון נורמליזציה עם ישראל (אחת הדוגמאות לכך היא מצרים, לה יש שלום עם ישראל כבר שלושים שנה) כך למשל נכשל הנשיא האמריקני כאשר ניסה לסחוט מהמלך הסעודי עבדאללה מחווה שתוביל לתגובה ישראלית.¹⁹ יתרה מזו, כבר עתה רואה אובמה כי הזוהר לא נמשך לנצח וכי הצהרות בלבד, ללא מעשים, יורידו את קרנו גם בקרב הציבור האמריקני.²⁰ האם ישנו סיכוי שהיחס כלפי ישראל יתהפך? זו שאלה שקשה לענות עליה בשלב מוקדם זה. המטרה היא ללמוד מן ההיסטוריה, וכפי שראינו גם נשיא כריזמטי כמו קנדי, שהוביל פתיחות ופשרנות כלפי העולם הערבי, נחל מפלה במבחן התוצאה. אמנם אובמה ביקש לחשוב אמת ולדבר אמת, אבל בסופו של דבר המשחק הדיפלומטי הוא גם קריצת עין וטפיחה על השכם לצד חתימה על הסכמים. תשאלו את נאצר, הרי הוא חתם על יציאה בתימן ב-1962 ונשאר שם עד 1970.

ד"ר יהודה בלנגה*

¹⁹ <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/919/218.html>

²⁰ בסקרים שנערכו לאחרונה בארצות הברית זכה אובמה לחמישים ושבעה אחוזי תמיכה. אלו הם שיעורי התמיכה בהם זכה בוש חצי שנה לאחר שנכנס לבית-הלבן. ראה ב- מעריב, ה-19 ביולי, 2009.

* ד"ר יהודה בלנגה מלמד במחלקה ללימודי המזרח-התיכון באוניברסיטת בר-אילן, מתמחה ביחסי המעצמות הגדולות והמזרח-התיכון.

קולות מן המזרח

לטיפה – בראי היחסים בין יהודים לערבים

מנוחה בפרדס, נחום גוטמן, 1927, אוסף מוזיאון תל-אביב

הסיפור 'לְטִיפָה'¹ הפותח את קובץ סיפוריו של משה סמילנסקי, בני ערב, אמנם פשוט בעלילה שבו, אך ניתן לפרשנות בדרכים שונות וסותרות. במילים "מי שלא ראה את עיני לְטִיפָה – לא ראה עיניים יפות מימיו", פותח סמילנסקי את סיפורו. סמילנסקי מכשיר את האדמה לנטיעת הכרם הראשון על האדמה שרכש. ליבו מלא שמחה, הטבע זוהר ביופיו מסביב. בין הנשים הערביות, שאספו את האבנים ותלשו את עשב הפרא, ראה נערה בת ארבע עשרה, זקופה ומלאת חן. כששאל אותה לשמה, הבריקו אליו עיניה השחורות: "ועיניה היו יפות: גדולות, שחורות, בווערות; מתוך פְּבוֹתֵיהָ נזרקו רסיסי שמחה, חיים ותאוה". עטאללה, ערבי צעיר, אמר שזו בתו של השיחי סרבגיי. סמילנסקי הביט בה לפעמים ועצם המבט היטיב לו וגם היא הביטה בו: "ולעתים קרובות הרגשתי את ברק עיניה החם". בשיחה ביניהם סיפרה לְטִיפָה שאביה רוצה לתת אותה נגד רצונה לבנו של השיחי מעגר:

"- חֲנֻגָּה [אדון, הכוונה לסמילנסקי], האמת הדבר, כי אצלכם לוקחים רק אחת?

- רק אחת, לְטִיפָה.
- ואצלכם אין מכים?
- לא, איך אפשר להכות את זו שאתה אוהב, את זו שאוהבת?
- אצלכם לוקחות הנערות את מי שהן אוהבות?
- ודאי.

¹ משה סמילנסקי, "לְטִיפָה", בני ערב- קובץ סיפורים בשני כרכים (תל אביב: דביר, 1965), כרך א, עמ' 5 – 9.

- ואותנו מוכרים כחמורים...
- עיני לטיפה היו ברגעים האלה עוד יותר יפות, יותר עמוקות ושחורות.
- אבי אומר, - הוסיפה אחרי רגע, - כי היה נותן אותי לך, לו היית למוסלמי...
- לי?...
- שלא ברצוני פרץ צחוק מפי. לטיפה הביטה אלי. עיניה נתמלאו כאב עמוק.
- לטיפה, - אמרתי, היי ליהודיה ואקחך.
- אבי יהרגנו, אותי ואותך..."

למחרת הגיע אביה של לטיפה לשדה. איש זקן עם זקן, רכוב על סוסה לבנה. הוא בירך שלום את הפועלים וב"חריקת שן" את סמילנסקי. "בין המושבה ובין השיח' לא היה שלום: הוא שנה את היהודים שנאת קנאיי". כשראה את בתו, צעק עליה על שהלכה אל "היהודיי" בניגוד לרצונו. הוא צעק גם על הפועלים: "יתביישו המוסלמים, המוכרים את עבודתם ללא-מאמינים!". הוא היכה את לטיפה במקלו. סמילנסקי רצה להתערב, אך לטיפה בעיניה ביקשה שלא יעשה דבר. לאחר שהלך השיח', הסבירו הפועלים שהשיח' כועס כי לא יוכל יותר לנצל את הפועלים מבוקר עד ערב, כי "היהודים מתחרים".

לטיפה לא באה יותר לעבודה ומעת לעת, בשעות הצהריים, הביאה עופות למכירה וסמילנסקי פגש אותה: "כשראתני, קמה, עיניה היו יפות יותר ועצובות יותר". לטיפה התחתנה בניגוד לרצונה עם בנו של השיח' מעגר. כשנודע הדבר לסמילנסקי הרגיש "כמו דקירה" בליבו. אחר כך לטיפה ברחו מבית בעלה אל בית אביה והוחזרה לבעלה נגד רצונה. עברו כמה שנים. סמילנסקי נישא לאישה. פעם אחת, כשיצא מביתו, פגש שתי זקנות ערביות מחזיקות עופות. אחת מהן הייתה לטיפה. פניה הזדקנו, אך "בתוך עיניה עוד נשארו סימני הברק הראשון". הוא שאל לשלומה והיא שאלה:

"- חוג'ה מוסה לקח אישה?

- כן, לטיפה...

- הייתי רוצה לראותה...

קראתי לאשתי כי תצא החוצה.

זמן רב הביטה אלי לטיפה.

בעיניה נראו דמעות...

מאז לא ראיתי את לטיפה".

משה סמילנסקי (1874–1954), מהדמויות המרכזיות של העלייה הראשונה, נולד באוקראינה וגדל באחוזה גדולה שניהל אביו בפלך חרסון. הוא הושפע מאוד מן הספרות העברית החדשה ומן הסביבה בה גדל ומכתבי טולסטוי. אביו ביקר בארץ בשנת 1890 ותחת רושם סיפוריו עלה סמילנסקי לארץ בהיותו בן שש עשרה וחצי. הוא התחיל לעבוד כפועל שכיר מטעם פקידות הבארון רוטשילד בכרמי ראשון לציון. אביו רכש כאלף דונם קרקע במושבה חדרה שנוסדה בשנת 1891. משה ויתר צעירי המשפחה עלו על הקרקע בחדרה והשתכנו בצריף שהקימו על גבעה בודדת במרחק רב מה"חאן", מקום משכנם של מייסדי חדרה. הם חלו בקדחת ועקב התנאים הקשים נאלצו לעזוב את המקום ולחזור לראשון לציון. משה שכב שם חולה חדשים אחדים בקדחת.

בקיץ 1892 באו הוריו ודרשו ממנו ומכל החבורה לחזור לרוסיה. שני הצעירים, זאב ודוד, חזרו אך משה נשאר. אחותו גם היא נשארה וזמן קצר לאחר נישואיה, בראשון לציון, מתה מן הקדחת. משה התאושש והמשיך לעבוד כפועל בראשון לציון. בשנת 1893 רכש אדמה ברחובות, התיישב שם, נטע כרם גפנים ושקדים ועסק בפלחה. בשעות הפנאי עסק בכתיבה, בצרכי צבור ובהוראה מתוך התנדבות. בד בבד עם עבודתו החקלאית, הרבה בכתיבה ובפעילות במסגרת המושבות הראשונות, היישוב היהודי בארץ-ישראל והתנועה הציונית. הוא נאבק לעצמאותן של המושבות משלטונו של הבארון אדמונד דה רוטשילד. בשנת 1906 חלה במחלה קשה ונסע לשוויץ לניתוח. בהיותו בשוויץ, השתתף כציר בקונגרס הציוני השביעי בבאזל. בתקופת ההחלמה שלאחר הניתוח כתב את הסיפור "לְטִיפָה". במקרה נפגש עם עורך עיתון באידיש והסיפור תורגם ופורסם לראשונה באידיש ואחר כך תורגם לעברית והודפס על ידי חמדה בן-יהודה בעיתון *השקפה*. מאז המשיך סמילנסקי לכתוב סיפורים "ערביים". כשחזר ארצה יסד ביחד עם ש. בן-ציון ודוד ילין (ובהסכמת אחד-העם) את הקובץ הספרותי *העומר*. גם בו פרסם סיפורים מחיי הערבים, ועליהם היה חותם בכינוי "חוג'ה מוסה". כתביו יצאו לאור בשנים עשר כרכים בהיותו בן שישים. כל ימיו עסק ב"שאלה הערבית" והתקרב לחוגים שדגלו במציאת פשרה ופיתרון של שלום, כגון "ברית שלום" ו"איחוד".

במבט לאחור מן המציאות הקשה והמורכבת בה אנו חיים ותחת כובד ההיסטוריה, הסיפור "מזמין" דרכים רבות לקריאה ושיבוץ בהקשרים שונים. ניתן להמחיש כי הוא ניתן לשילוב, עם חבישת "המשקפיים" המתאימות, בכל נרטיב. **נרטיבים הציוניים של העלייה הראשונה** הוא ניתן לשיבוץ כשיר הלל למתיישב, המביא את הקדמה ובשורת "האור והדרור" לערבים הסובלים תחת עול המסורת והדת ובמיוחד לנשים, שמעמדן קשה ביותר. שורשי העימות נמצאים בקנאות הדתית שנלווים אליה הקנאה והכעס עקב התחרות של היהודים והשינויים שהם מחוללים. **נרטיב של בני "העלייה השנייה"** הרי זו דוגמא לניצול קפיטליסטי שאינו מביא לכיבוש האדמה ולצמיחת העם. רק עבודה עברית של היהודים על אדמת הלאום תביא לגאולת האדם, העם והארץ. הנה, כמעט נפתה הכותב ללכת אחר משוגות ליבו והתאהב בערבייה, מכיוון שחשב לבנות את משקו על עבודה שכירה.

אם נקרא את הסיפור דרך עיניו של **אדוארד סעיד** (מחבר הספר *אורינטליזם*²), הרי זו דוגמה מובהקת להלך רוח קולוניאליסטי, המנצל את המקומיים וסבור שהוא מיטיב את מצבם. במקום להעריך את תרבותם הייחודית כשוות ערך, הסיפור מנציח את יחסי הכוחות של המתיישב מול היליד. הכותב משליך את רגשותיו על האישה הילידה וסבור שמכיוון שהוא נושא את דגל הקדמה, מגיעה לו גם אהבתה – אך הוא אינו מוכן לשאתה לאישה כפי שהיא. עליה להפוך לחלק מהקבוצה אליה הוא משתייך, כלומר – לאבד את זהותה המקורית. על פי **הנרטיב הפלסטיני המאוחר**, הסיפור הוא הוכחה מובהקת לכך שהציונות מראשיתה היא חלק מהקולוניאליזם העולמי, בדומה להתיישבות הצרפתית באלג'יריה ובמקומות אחרים. ההתיישבות הציונית מראשיתה השתלטה על האדמה והמים וניצלה את ראייתה ארוכת הטווח, את הארגון ואת הידע המדעי העדיף להשתלט על פלסטין. הרגשות המובעים בין המספר ללְטִיפָה אינם העיקר וגם אין להם משמעות אנושית. זו ראשיתה של המזימה שהובילה שלב אחר שלב מהמושבות הראשונות

² אדוארד סעיד, *אורינטליזם* (תל אביב: עם עובד, 2004). סעיד, מבקר בספרו את התייחסות המערב אל המזרח בכתבים ספרותיים ועוד. למעשה, הוא מבקר בספרו את ענף המזרחנות האקדמי.

ל"נכבה", אסונם של הפלסטינים. על פי החזון העתידי לערבים הפלסטינים בישראל (מאת הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל, על ההקדמה חתום שאוקי חטיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה לערבים בישראל ויו"ר הוועד הארצי לראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל, 2006) מוגדרת מדינת ישראל כך: "ישראל היא תולדה של פעולה קולוניאליסטית אותה יזמו האליטות היהודיות-ציוניות באירופה ובמערב, הוקמה בסיוע מדינות קולוניאליסטיות, והתחזקה בצל התעצמות ההגירה היהודית לפלסטין לאור תוצאות מלחמת העולם השנייה והשואה".

מה היא הראייה העדיפה בעיני? המצב הבסיסי המאפיין את העלייה הראשונה הוא לדעתי מפגש בין תרבויות שלא היה ביניהן בעבר כל קשר. מאלפות בעניין זה חוויותיהם של ראשוני המתיישבים בחדרה, שבאו מרוסיה. הירידה מהאונייה בנמל יפו עוררה חששות רבים ואפילו הגמלים נראו כחיות מוזרות, שלא ראו כמותן ועצם המראה עורר פחד. סיפרה אחת המתיישבות הראשונות:

"מאלכסנדריה הפלגנו ליפו ושם ירדנו בסירות אל החוף. הקריאות והצעקות של הערבים בחוצות יפו, וכן תלבושותיהם ומנהגיהם, הבהילונו בראשונה אך אט אט התרגלנו. רושם חזק עשו עלינו הגמלים, אלו החיות הגדולות והאמיצות בעלות הקול הנוהם, המעוררות פחד ופליאה בלב אנשים חדשים שמקרוב באו".³

ראשוני המתיישבים התקבלו על ידי הערבים בחיאן של חדרה כאילו באו מכוכב אחר. אפילו גון עורם הלבן היה חידוש והערביות שפגשו את המתיישבות הופתעו מהחיוורון ומישוש אותן. סיפרה אחת המתיישבות: "למחרת בבוקר התמלא החיאן ערבים – אלה היו החראתים [האריסים] של בעל האחוזת סלים חיורי, שישבו באוהלים בקרבת החיאן. הם באו לחיאן לעניינים שונים ובעינינו היו פראים גמורים. הערביות, זוכרת אני, ניגשו אליי והתחילו למשש אותי. נבהלתי והתחלתי לצעוק, אך הן צחקו והרגיעוני. לובן פני וידי מצא חן בעיניהן. התבוננתי בנזמיהן, בצעיפים המלוכלכים המכסים את פניהן עד האף, לאוזני הגיעו צלצולי התכשיטים שעל ידיהן וקשרי המטבעות השונות על צוואריהן. אט אט התרגלתי אליהן...".⁴

מעבר לכל הנרטיבים, ברור שבין המספר ללטיפה ניצת זיק אמיתי, מאותם רגשות החוצים את כל התרבויות וכל הגבולות. סמילנסקי נוגע בעצב חשוף במיוחד ביחסים בין יהודים לערבים. האפשרות שיתפתחו יחסי אהבה עומדת בניגוד גמור לכל החומות בין העמים הנבנות על ידי השייכות, הסמלים הלאומיים והדת. ייתכן שביהדות, כדת קטנה ורדופה במהלך ההיסטוריה, החומות אף עבות עוד יותר. המספר ולטיפה מסתפקים במבטים ובשיחות קטועות ואינם מעיזים לחצות את הקווים, אולם במציאות וברומנים המאוחרים היו זוגות שהעיזו יותר.

החכם באשי של עכו וחיפה, מכלוף אלדאודי, טיפל בשנת 1890 בבעייתן של שתי נשים יהודיות מחיפה שבאו לבית המופתי בעכו בבקשה להתאסלם כדי להינשא למוסלמים. מפנייתם של הנכבדים מחיפה לחכם באשי מתברר שהיו עוד נשים שהתכוונו להתאסלם כדי להינשא למוסלמים. בעזרתו של המופתי של עכו, הצליח החכם באשי לפתור את הבעיה במאמצים רבים ובהוצאות כספיות גדולות. שתי הבנות יצאו מבית המופתי ונישאו ליהודים. כמו כן טיפל החכם

³ לוי יצחק שניאורסון, מפי ראשונים (תל אביב: עם הספר, 1963), עמ' 75.
⁴ שם, עמ' 75.

באשי במקרים נוספים: אישה נשואה שביקשה להתאסלם כי בעלה יצא לעבודתו בכפרים ולא השאיר לה כל אמצעי מחיה; בת אשכנזים מירושלים הגיעה לעכו כדי להתאסלם, לאחר שצעיר מוסלמי שכנע אותה שיינשא לה אם תמיר את דתה. גם במקרים אלו נמנעה המרת הדת.⁵

יעקב יהושע מספר על "ילדות בירושלים הישנה" ובספרו השני, תחת הכותרת "יחסים בין העדה הספרדית לעדה המוסלמית", מתייחס לנושא כאוב זה. לדבריו, למרות שהמוסלמים לא הטיפו להמרת דת, כפי שעשו המיסיונרים הנוצריים – "נמצאו כמה בנות יהודיות [בירושלים] שנהו אחר קסמם של צעירים מוסלמיים ועושרן של משפחותיהם, נטשו את בתיהן, התאסלמו והתחתנו עימם לדאבון ליבם של ההורים. בנות אלו היו בעיקר ממשפחות עניות או נשים גרושות. אולם בחגים ובמיוחד בפסח הן חזרו הביתה כדי לאכול מצות ולהימצא בקרב המשפחה. האסלאם הוא ליבראלי במובן זה ויהודייה שנישאה למוסלמי יכולה להחזיק בדתה ולא לעבור לאסלאם. וכמובן שלא עלה על דעתו של שום יהודי לייחד מוסלמים".⁶ צעירים יהודים, לדבריו, לא העזו ליצור קשר עם צעירות מוסלמיות, אם כי הנערות המוסלמיות העריכו את הצעירים היהודים, אותם פגשו בין היתר במוסדות החינוך החדשים – "וכמהו להם בסתר ליבן".⁷

יעקב יהושע מספר כי ראגב נשאיבי, מי ששימש שנים רבות כראש עיריית ירושלים, נשא לו לאישה יהודיה שנודעה ביופייה. היא הייתה נשואה לפני כן לגבר שהתעלל בה. בספרו הרביעי, תחת הכותרת "ערבים בימין משה", מציין יעקב יהושע כי בשנות מלחמת העולם הראשונה אירעו מספר מקרים בהם בנות יהודיות, ממשפחות עשירות ועניות אחד, נישאו למוסלמים. הבנות שנישאו שמרו על דתן ועל המסורת היהודית, וילדיהם ידעו היטב שאימותיהם יהודיות. היו גם מקרים שהבנות נחטפו. יהושע מציין בראשי תיבות בלבד את שמות הנשים שנישאו לגברים ממשפחות ח'אלידי ואל-דאודי. אחת הנשים המשיכה לשמור על קשר עם משפחתה היהודית על ידי פגישות משפחתיות שהתקיימו במעבר מנדלבאום,⁸ בקו שהתקיים בין ירושלים המזרחית לירושלים המערבית עד איחודה מחדש של העיר ב-1967.

הסיפור "לְטִיפָה" נחשב בספרות העברית כאבטיפוס לסיפור אהבה בלתי אפשרי בין יהודים לערבים. ברומנים הסיפור מסתיים במפח נפש ובסבל, כנראה כעונש על עצם פריצת הטאבו. כך קרה ברומן של סמי מיכאל *חצוצרה בואדי* (1987)⁹ וברומן של אלי עמיר *יסמין* (2005).¹⁰ גם ברומן של עמוס עוז *סיפור על אהבה וחושך* (2002)¹¹ מסתיים ניסיונו "לעשות רושם" על נערה ערבייה בת גילו בכאב ובסבל.

ד"ר ישראל בן-דור*

⁵ ראו: יפה סקלי, "פרשה עלומה מפעילותו הציבורית של הרב מכלוף אלדאודי, חכם באשי של עכו וחגיפה: תעודה מוערת", *קתדרה*, כרך 109, ספטמבר 2003, עמ' 139-160.

⁶ יעקב יהושע, *ילדות בירושלים הישנה, חלק ב'* (ירושלים: ר. מס, 1966), עמ' 232.

⁷ שם, שם.

⁸ יעקב יהושע, *ילדות בירושלים הישנה, חלק ד'* (ירושלים: ר. מס, 1966), עמ' 214 - 215.

⁹ סמי מיכאל, *חצוצרה בואדי* (תל אביב: עם עובד, 1987).

¹⁰ אלי עמיר, *יסמין* (תל אביב: עם עובד, 2005).

¹¹ עמוס עוז, *סיפור על אהבה וחושך* (ירושלים: כתר, 2002).

* ד"ר ישראל בן דור הוא היסטוריון, העוסק במחקר, תיעוד והוראה. מתמחה בחקר דימויי הערבים ביישוב היהודי ובמדינת ישראל והשפעתם על הסכסוך הערבי-ישראלי.

מלחמת הכל בכל

הרולטה של דה נירו – ראווי חאג', הוצאת כנרת זמורה-ביתן.

**"מה העניינים בצד השני? שאלתי.
פעם הכול היה רק צד אחד, אבל עכשיו אנחנו קוראים לזה הצד השני,
אמר עלי ונענע בראשו.
היית פעם בצד השני? שאל אותי.
מזמן, כשהייתי קטן. יש לי קרוב משפחה בצד השני..." (עמ' 105).**

כישראלים, אנו רגילים לקרוא על תיאורי המלחמות בהן היינו מעורבים, בעיקר מן הצד שלנו. ואולם הספר "הרולטה של דה נירו" חושף את הצד "האחר", הצד הלבנוני. מחבר הספר מתאר את העיר בירות ערב הפלישה הישראלית בשנת 1982. הוא מציג את הנעשה בבירה הלבנונית באמצעות סיפורם של בסאם וז'ורז', שני נערים נוצרים שמבקשים למצוא את עתידם בעיר חסרת עתיד. ז'ורז' מצטרף לאחת מן המיליציות הנוצריות ואילו בסאם מתלבט האם להישאר בעיר. בעת המלחמה שני החברים מסתובבים ברחבי בירות ומתרגלים למציאות של הפגזות הדדיות בין הצד המערבי למזרחי, בעיר שאין בה דין ואין דין ובעל הכוח הוא בעל הדעה. סיפורם של שני נערים מאפשר ללמוד את התהליך שעברו אזרחי בירות שנותרו בעיר בעת המלחמה. הפחדים, האמונות והיחס לצבא הישראלי. כמו כן מציג הסיפור את פער הדורות שנוצר במהלך המלחמה. כך למשל, הצעירים נוטלים את הכוח לידיהם בעוד המבוגרים קובלים על כך שהצעירים הפכו לבריונים חסרי תרבות. התושבים כועסים על מנהיגי המיליציות אשר במקום לדאוג לתושבים, הם דואגים לעצמם. כך למשל מתאר הספר כיצד מנהיגי המיליציות נוסעים במכוניות יוקרה, מתעמרים בתושבים וממלאים את חשבונותיהם בבנק.

"עליתי על האופנוע של ז'ורז' והתיישבתי מאחוריו, ונסענו ברחובות הראשיים שנפלו בהם פצצות, שדיפלומטים סעודים נהגו לאסוף בהם יצאניות צרפתיות, שיוונים קדמונים רקדו בהם, רומאים פלשו, פרסים חידדו את חרבותיהם, ממלוכים גנבו את מזון הכפריים, צלבנים אכלו בשר אדם וטורקים שיעבדו את סבתי" (עמ' 12).

הנטייה להאשים אחרים, אינה מוגבלת לעם מסוים או לאנשים מסוימים. ניתן לומר שזוהי תכונה אוניברסאלית. קל להאשים את האחר מכיוון שהדבר אינו מצריך התמודדות עם בעיות שורשיות. וכך, במהלך המלחמה נטו רבים בלבנון להאשים את האחר בצרותיהם. חלק האשימו את הפלסטינים בבעיותיה של לבנון, חלק האשימו את ישראל ואחרים את סוריה. אך מעטים הם אלו אשר הצליחו להישיר מבט אל המראה ולבחון ללא פחד את אחריותם למצב. אכן, לסוריה, לפלסטינים ולישראל היה חלק במלחמת האזרחים הארוכה שפרצה במדינה, אך גם ללבנון היה תפקיד נכבד באירועים.

"תבין, פעם אנחנו הלבנונים שלטנו באפריקה. היינו המתווכים. סחטנו עמלות על ימין ועל שמאל. בנינו את המקום ההוא... הפכנו למתווכים בשביל הצרפתים, ובשביל הפורטוגלים, ובשביל כל מי שהגיע. הבאנו למקום מכוניות ומקררים חשמליים, שיחדנו את השוטרים, את ראשי הערים, את הגנרלים, וכולנו גרנו בפנטהאוזים. אתה יודע שכל הלבנונים באפריקה גרו בפנטהאוזים?... אתה מבין, הלבנונים שלטו במקומות האלה בלי אקדחים, בלי צבא, בלי עבדים... ואז זה קרה, ביום ההוא שהעניים נכנסו יחפים לעיר, עם אקדחים וסכינים בידיים, וגירשו אותנו מהפנטהאוזים שלנו". (עמ' 106-107).

על אף היותו ספר סיפורת, הרי שהסופר עצמו אינו מתחמק מנטילת אחריות. הוא מתייחס אל הגורמים הלבנונים שהביאו לטרגדיה ארוכת השנים של המדינה. כך למשל, התיאור שלעיל מתאר את התעשרותם של גולים לבנונים באפריקה. ניתן, בזהירות כמובן, להעתיק תיאור זה אל לבנון שלפני מלחמת האזרחים בה היו אלו "שיש להם" ואלו "שאיין להם". כלומר, היו אזרחים אשר היו מיוצגים במערכת הפוליטית והיו כאלו שהמערכת הפוליטית-הלבנונית התעלמה והזניחה אותם. בעיות אלו לא הופיעו יש מאין אלא היו חלק מן המערכת הפוליטית בלבנון למן עצמאותה בשנת 1943.

מחבר הספר שוזר בסיפורו את רצח הנשיא הנבחר בשיר ג'מיל ואת טבח סברא ושתילא אשר בא בעקבותיו. הוא מתאר את האווירה ששררה אחרי הרצח ואת ההלם שחשו תומכיו של בשיר. המיליציות החליטו לנקום ונכנסו אל מחנות הפליטים סברא ושתילא. הטבח מתואר בפרוטרוט על ידי ז'ורז' אשר נטל בו חלק. ז'ורז' מספר לבסאם את אירועי הטבח ואז מתפתח בין השניים עימות, אשר מוליך את הקורא אל פסגת הספר. בסאם מאשים את ז'ורז' ואומר לו: "אתה הרגת. אני יודע שהרגת. אתה הרגת גם את הזקן הזה. ואת אשתו. תמיד הרגת". אך ז'ורז' לא נותן לבסאם לברוח מאחריות ועונה לו: "אנחנו תמיד הרגנו... הוא הביט לתוך עיני פעם נוספת ושב ואמר: אנחנו תמיד הרגנו... חדרי העינויים נמצאים בתוכנו" (עמ' 158). ההדגשות במקור). נראה שתיאור זה מצליח לקלוע אל האכזריות אשר ליוותה את כל הצדדים המשתתפים במלחמה זו, אחריות אשר ממנה אף צד לא יכול לברוח. למרות זאת, סוף הסיפור מצליח לאכזב. בסאם, גיבור הסיפור מבין שהכל היה בידי אחרים (המוסד הישראלי), ושוב בורחת לה האחריות בין הידיים.

דני נאור*

* דני נאור הוא דוקטורנט במחלקה ללימודי המזה"ת בבר אילן. הוא מתמחה בפוליטיקה הלבנונית וביחסי לבנון-סוריה.